

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет правничих наук
Кафедра суспільного врядування

Магістерська робота

освітній ступінь – магістр

на тему: «**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ:
ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДЯН КУЛЬТУРНИМИ
БЛАГАМИ**»

Виконала: студентка 2-ого року
навчання,
Спеціальності
281 Публічне управління та
адміністрування

Горчинська Олександра Максимівна

Керівник Василевська Т.Е.,
доктор наук з державного управління,
професор

Рецензент _____

Магістерська робота захищена
з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

«____» _____ 2020 р.

Київ 2020

Горчинська О.М.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ КУЛЬТУРИ	8
1.1. Понятійний апарат дослідження державного управління сферою культури	8
1.2. Теоретичне підґрунтя та методологія дослідження державного управління сферою культури	14
Висновки до розділу 1	20
РОЗДІЛ 2 ЗАКОНОДАВЧА БАЗА ТА СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИК У СФЕРІ КУЛЬТУРИ	22
2.1. Нормативно-правове регулювання процесів надання та споживання культурних благ в Україні.....	22
2.2. Культурні потреби громадян України як чинник формування базового набору культурних благ.....	28
2.3. Світові практики забезпечення громадян культурними благами: досвід для України	41
Висновки до розділу 2	46
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИХ ІНСТРУМЕНТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДЯН КУЛЬТУРНИМИ БЛАГАМИ В УКРАЇНІ	49
3.1. Державна політика щодо забезпечення стандартів надання культурних благ в Україні	49
3.2. Роль держави в залученні фінансових ресурсів для забезпечення громадян України культурними благами.....	54
3.3. Центри надання культурних послуг як інструмент забезпечення громадян базовими культурними благами в Україні	58
Висновки до розділу 3	63
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	72
ДОДАТКИ.....	80

ВСТУП

Якість життя громадян – явище багатогранне. Значне місце в її підвищенні займають духовні потреби та інтереси, що усвідомлюються як культурні блага. Держава через якісне державне управління сферою культури має повноцінно забезпечувати реалізацію права громадян на задоволення культурних інтересів та відповідно доступ до культурних благ. Пошук ефективних інструментів надання культурних благ постає важливим державно-управлінським завданням.

Актуальність дослідження державного управління сферою культури в Україні полягає у виключній здатності культури до формування ціннісних орієнтирів членів суспільства, особливо в ситуації, що потребує швидкої та ефективної протидії сучасним інформаційним війнам та консолідації громадян в умовах нестабільної політичної ситуації, анексії Криму та війни на сході України. Визначення спільних цінностей є надскладним процесом, який вимагає ґрунтовного дослідження індивідуальних інтересів та установок членів суспільства. Від якості аналізу настроїв та вподобань членів суспільства залежить рівень майбутнього сприйняття ними визначених колективних ціннісних орієнтирів та готовність до слідування цим цінностям.

Поширити визначені колективні цінності серед членів українського суспільства спроможна виключно культура, як сфера, що об'єднує в цілісну систему індивідуальні сприйняття людиною свого повсякденного життя та впливає на зміст її майбутніх дій. Процес популяризації спільних для членів суспільства ціннісних рамок потребує систематичного підходу та нових інструментів взаємодії з громадянами. Систематичність може бути забезпечена насамперед завдяки розробці гуманітарної стратегії України, яка, в свою чергу, має реалізовуватися за допомогою нових інструментів взаємодії з членами суспільства, що відповідатимуть сучасним викликам та підтверджуватимуть свою ефективність і доцільність.

Орієнтування на безпосередні культурні потреби та інтереси громадян при виборі інструментів та механізмів забезпечення громадян культурними благами забезпечить якісну зміну системи державного управління сферою культури в Україні. Усвідомлення залежності темпів розвитку сфери культури в Україні від якості державного управління нею та адаптованості законодавства до її сучасних тенденцій є вкрай важливим для збалансованого розвитку всіх суспільних сфер в Україні.

Наразі в українському суспільстві спостерігається збереження тенденції до залишкового розгляду питань пов'язаних зі сферою культури, хоча позитивна реакція представників органів державної влади на позицію культурної спільноти щодо змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» дає надію на зміну цієї тенденції в бік підвищення значення культури в ієрархії пріоритетів, якими послуговуються суб'єкти прийняття державних рішень.

Наукове значення дослідження обумовлене тим, що у вітчизняних наукових дослідженнях у переважній більшості розглядаються такі аспекти державного управління сферою культури як роль і місце культури в функціонуванні держави, інтеграція української культури в європейський культурний простір, регіональний вимір державного управління сферою культури та недосконалість системи фінансування сфери культури.

Зокрема проблемами дотичними до теми цього дослідження займаються такі зарубіжні дослідники, як Т. Санделл, Л. Глоор, Г. Чартренд, К. Маккогі та інші. У вітчизняному науковому просторі дослідження джерел фінансування сфери культури в Україні та напрямів їх розширення, здійснене І. Дубком, візуалізація сучасної системи державного управління сферою культури України розроблена А. Мерзляком та Є. Огнар'ювим, розгляд культурної політики України в контексті євроінтеграційних процесів, здійснений І. Костиною, дослідження формотворчого принципу національної ідентичності культурної політики – З. Широченко, розгляд регіонального контексту державного управління сферою культури України, здійснений В. Бойко, дослідження

проблеми адміністративно-правового забезпечення сфери культури, розроблене В. Шестаком.

Однак аналіз інструментів забезпечення громадян культурними благами в державному управлінні сферою культури в Україні здійснюється науковцями фрагментарно й потребує цілісного системного аналізу в умовах сучасного розвитку культурно-мистецької сфери в Україні та з огляду на культурні потреби громадян України.

Практичне значення дослідження зумовлене його відповідністю реальним викликам, що пов'язані з необхідністю визначення інструментів ефективної взаємодії держави та суспільства в питанні забезпечення громадян культурними благами в Україні. Прикладною цінністю дослідження є вироблення рекомендацій органам державної влади щодо державного управління сферою культури в Україні, з врахуванням перманентної нестабільної політичної ситуації та другого за рік переформатування профільного Міністерства, задля подолання загрози зупинки реалізації Реформи забезпечення громадян культурним послугами в Україні.

Об'єкт дослідження – державне управління сферою культури.

Предмет дослідження – інструменти забезпечення громадян культурними благами в державному управлінні сферою культури в Україні.

Мета дослідження – здійснити аналіз інструментів, які використовуються органами державної влади та органами місцевого самоврядування (або підзвітними їм інституціями) для забезпечення громадян України культурними благами, та виробити рекомендації щодо адаптування цих інструментів до сучасних умов розвитку культурно-мистецької сфери та наявних культурних потреб та інтересів громадян України.

Завдання дослідження:

- 1) виявити теоретичні засади дослідження державного управління сферою культури;
- 2) охарактеризувати стан нормативно-правового регулювання процесів надання та споживання культурних благ в Україні;

- 3) виявити залежність базового набору культурних благ від культурних потреб громадян України;
- 4) з'ясувати, які інструменти забезпечення громадян культурними благами, що використовуються у світових практиках, можуть бути застосовані в Україні;
- 5) означити місце і роль державної політики у забезпеченні стандартів надання культурних благ в Україні;
- 6) визначити роль держави в залученні фінансових ресурсів для забезпечення громадян України культурними благами;
- 7) оцінити спроможність центрів надання культурних послуг як інструменту забезпечення громадян базовими культурними благами в Україні.

Теоретико-методологічною базою дослідження є наукові публікації як вітчизняних, так і іноземних дослідників, що присвячені аналізу різних аспектів державного управління сферою культури.

Джерелами дослідження інструментів забезпечення громадян культурними благами в державному управлінні сферою культури в Україні стали нормативно-правові акти України, аналітичні звіти, науково-популярні публікації в засобах масової інформації та офіційні інтернет-представництва міжнародних профільних інституцій.

У роботі було використано такі **методи дослідження**: для окреслення основних понять необхідних для дослідження державного управління сферою культури в Україні – метод термінологічного аналізу; для визначення теоретичних основ та методології дослідження державного управління сферою культури в Україні – метод систематизації; для охарактеризування стану нормативно-правового регулювання процесів надання та споживання культурних благ в Україні – методи узагальнення та порівняльного аналізу; для виявлення залежності базового набору культурних благ від культурних потреб громадян України – методи системного аналізу та інтерв'ювання; для з'ясування інструментів забезпечення громадян культурними благами, що використовуються у світових практиках та можуть бути застосовані в Україні –

методи структурно-функціонального та інституційного аналізу; для означення місця і ролі державної політики у забезпеченні стандартів надання культурних благ в Україні – метод системного аналізу; для визначення ролі держави в залученні фінансових ресурсів для забезпечення громадян України культурними благами та оцінки спроможності центрів надання культурних послуг як інструменту забезпечення громадян базовими культурними благами в Україні – метод прогнозування. Загалом для дослідження інструментів забезпечення громадян культурними благами в державному управлінні сферою культури в Україні були використані загальнологічні методи та міждисциплінарний підхід, адже предмет дослідження розглядався з точок зору філософії, політології, публічного управління, соціології та економіки.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ КУЛЬТУРИ

1.1. Понятійний апарат дослідження державного управління сферою культури

Для дослідження державного регулювання сферою культури, зокрема у частині забезпечення громадян культурними благами, необхідно розкрити зміст основних понять та термінів, що стосуються попередньо згаданої тематики. Це підвищить якість дослідження та унеможливить множинне розуміння понять, категорій, термінів.

Одразу необхідно зауважити, що у Законі України «Про культуру» наявні визначення більшості необхідних для дослідження понять, проте для повноцінного розкриття їх змісту, є доцільним висвітлення інших підходів до їх трактування [1].

Перш за все, вважаємо за необхідне розкрити поняття «культура». Відповідно до Закону України «Про культуру», культура визначається як *«сукупність матеріального і духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого і збагаченого протягом тривалого періоду, що передається від покоління до покоління, включає всі види мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку, освіту та відображає рівень розвитку цієї спільноти»* [1]. Тобто законодавець розуміє культуру у ретроспективному її вияві – щось, що мало місце у минулому, накопичене та передане у вжиток сучасним поколінням. Такий підхід досить сильно формалізує поняття культури та визначає межі для державного регулювання у вигляді матеріальної та нематеріальної культурної спадщини.

Багатогранність та змістове перевантаження поняття «культура» ускладнює вироблення єдиного трактування. Так, С. Безклубенко, досліджуючи феномен культури, зауважує про наявність десятків, а то і сотень його визначень і відсутність єдиного усталеного варіанту. У своїх дослідженнях він розглядає

культуру в широкому її розумінні, як *«процес: процес освоєння людиною світу: освоєння людьми довкілля та освоєння людей у довкіллі»* [2]. Такий підхід висвітлює безперервний зв'язок, залежність людини від культури і неможливість існування без споживання культури.

Одним із центральних феноменів, яке вміщує в себе явище «культура», є мистецтво. Звернувшись до вже згаданого Закону України «Про культуру», бачимо, що мистецтво визначається, як *«творча художня діяльність у сферах: літератури, архітектури, скульптури, живопису, графіки, декоративно-вжиткового мистецтва, музики, танцю, театру, кіно та інші види діяльності людини, що відображають дійсність у художніх образах»* [1]. Тобто законодавець розглядає мистецтво, як процес переосмислення того, що відбувається навколо людини, за допомогою різних художніх засобів, які у результаті стають окремими мистецькими сферами.

Мистецтву у широкому його розумінні досить точно дає визначення В. Шестак: *«мистецтво – це складова людської культури, обумовлена здатністю людини до образного відображення буття, що являє собою особливий спосіб художнього (духовно-практичного) освоєння дійсності, який втілюється (реалізується) у різних за змістом та формою видах творчої діяльності людини із створення та споживання творчої продукції (витворів мистецтва)»* [3]. Такий підхід до визначення мистецтва дає змогу розглядати мистецтво як феномен, що здатний до продукування як самовизначення особистості у світі, так і суспільної ідентифікації в ньому.

Державне регулювання у сфері культури та мистецтва акумулюється у таке поняття як культурна політика. З аналітичної доповіді за авторства С. Здіорука, О. Литвиненка, О. Розумної, можна зрозуміти яким чином з точки зору європейського підходу визначається культура політика. Так, дослідниками виокремлюються основні функції, які покладаються на культуру в державі: *«культура як виконавець дипломатичної місії; культура як національна справа; культура як «інструмент» вирішення супутніх соціально-економічних проблем (розвиток сектору культурних індустрій, вирішення питання зайнятості,*

інноваційна функція культури, консолідуюча та стабілізуюча роль культури на основі міжкультурного діалогу й розвитку міст); культура як засіб реалізації певних програм розвитку; культура як простір громадської активності» [4]. Виходячи з такого набору функцій, покладених на культуру, під поняттям «культурна політика» можна розуміти процес публічного врегулювання складових культури, які використовуються державою та/або індивідуумами для забезпечення власного або суспільного розвитку. Тобто культурна політика, як така стратегічно пронизує всі сфери суспільного життя, і здатна впливати на ціннісне навантаження всіх процесів, які відбуваються у державі.

У свою чергу, окремим поняттям, яке потребує визначення, є поняття «культурна сфера». Закон України «Про культуру» не містить прямого визначення поняття «культурна сфера», проте містить численні згадки в визначеннях інших понять [1]. З цього можемо зробити висновок, що поняття «сфера культури», як і поняття «культура», є багатозначними і визначаються через комплекс інших понять, які є їх складовою. Залежно від різних теоретичних підходів до визначення поняття «сфера культури», різняться широта розуміння цього поняття. У нашому дослідженні, пропонуємо під «сферою культури» розуміти сукупність всіх виявів культури в дійсності, яка може бути систематизована людиною.

Процес створення, розповсюдження та споживання мистецьких продуктів та послуг є культурною діяльністю. У Законі України «Про культуру» це поняття трактується як *«творча, господарська, наукова, бібліотечна, інформаційна, музейна, освітня, культурно-дозвілєва та розважальна діяльність, спрямована на створення, тиражування, розповсюдження, демонстрування, популяризацію, збереження і використання культурних благ та культурних цінностей для задоволення культурних потреб громадян» [1].* Загалом таке тлумачення культурної діяльності відповідає дійсності та вміщує в собі основні види активностей, що пов'язані з культурою. Для характеристики сучасних тенденцій у сфері культури, у тому числі й мистецтва, буде використовуватися поняття культурно-мистецьких практик – під яким розуміється творчий процес, який

виходить за межі розуміння творення мистецтва як самоцілі та поєднується з менеджерською складовою, яка передбачає розповсюдження та просування мистецтва з метою впливу на суспільний розвиток.

Під культурними інституціями пропонуємо, ґрунтуючись на правовому статусі та сфері діяльності організацій, розуміти юридичні особи приватного та публічного права, які здійснюють культурну діяльність з метою продукування культурних товарів та послуг. Для дослідження інструментів забезпечення населення культурними благами, поняття «культурна інституція» буде розглядатися у частині мережі закладів публічного права – серед яких публічні бібліотеки, клубні заклади, концертні зали, музеї тощо.

Культурні оператори – поняття, яке є збірним терміном та характеризує робітників сфери культури, мистецтва, креативних індустрій [5].

Наразі в світовому дискурсі набувають популярності такі поняття, як креативна економіка, креативне підприємництво, культурні та креативні індустрії – саме з акцентом на ці терміни будуть розглядатися шляхи монетизації культурно-мистецької сфери для забезпечення розвитку мережі профільних державних інституцій. Загалом усі ці поняття спонукають розглядати творчий процес та/або продукт, як додану вартість будь-якої діяльності, інакше кажучи, креативний підхід розглядається, як ресурс для продукування нових міждисциплінарних продуктів як у державному, так і у приватному секторі.

Основним поняттям здійснюваного дослідження є поняття «культурні блага», під якими прийнято розуміти *«товари та послуги, що виробляються в процесі провадження діяльності у сфері культури для задоволення культурних потреб громадян (книги, художні альбоми, аудіовізуальні твори та їх демонстрування, аудіопродукція (музичні звукозаписи), твори та документи на новітніх носіях інформації, вироби художніх промислів, театральні та циркові вистави, концерти, культурно-освітні послуги тощо)»* [1]. Таке тлумачення культурних благ суголосне з розумінням благ економічною теорією, де будь-які як матеріальні, так і нематеріальні предмети, які використовуються людьми для задоволення власних потреб на основі особистих інтересів, є благами.

Відповідно під культурними товарами розуміється продукт творчої праці, який наповнений культурним змістом та має на меті задовольнити потреби споживача. У свою чергу, культурними послугами є активності, результат яких споживається у процесі їх реалізації – вони також характеризуються культурним змістом та спрямованістю на задоволення потреб споживачів. Під культурними потребами та інтересами слід розуміти набір культурно-мистецьких вподобань індивіда, які він прагне задовольнити для власного всебічного розвитку та повноцінного існування в суспільстві.

Для дослідження інструментів забезпечення громадянам культурними благами важливим є розгляд такого комплексного поняття як «базовий набір культурних благ». Відповідно до наявних нормативно-правових актів, законодавець визначає нормативи забезпечення населення безоплатними послугами, перелік, зміст та обсяги надання безоплатних послуг. До цього числа входить аматорська художня творчість, офлайн та онлайн доступ до фахових інформаційних матеріалів, культурно-просвітницькі та культурно-масові заходи [6].

До переліку платних послуг, які можуть надаватися державними і комунальними закладами культури в Україні, увійшло 28 різновидів таких послуг, серед них: проведення вистав, постановок, виставок, концертів, фестивалів тощо, надання послуг з організації культурно-розважальних, наукових, навчальних заходів, послуги з оренди приміщень, фото-, відео-зйомка, проведення екскурсій, організація мистецьких аматорських об'єднань тощо [7].

Варто зауважити, що відповідно до Наказу Міністерства культури України від 15.10.2013 № 983 «Про затвердження Державного стандарту надання безоплатних послуг клубними та бібліотечними закладами культури державної та комунальної форм власності» [6] та Постанови Кабінету Міністрів України; Перелік від 12.12.2011 № 1271 «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися державними і комунальними закладами культури» [7], деякі культурні послуги присутні як серед переліку безоплатних, так і серед платних. Ця неузгодженість та варіативність, яку дозволив законодавець, породжує

використання державних та комунальних закладів (зокрема клубні, концертні та бібліотечні заклади) із комерційною метою, адже простіше здавати приміщення в оренду ніж наповнювати культурним змістом діяльність клубних та бібліотечних закладів. Наявні державні стандарти щодо видів та об'ємів культурних послуг, які мають надаватися безоплатно громадянам, можуть взяти за основу на етапі реформування системи надання культурних послуг. Для виконання першого завдання «Концепції реформування системи забезпечення населення культурними послугами», що схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.01.2019 № 27-р, (затвердження мінімальних стандартів забезпечення громадян культурними послугами) необхідно дослідити культурні потреби та інтереси населення, проаналізувати попит на різні види культурно-мистецьких товарів та послуг та їх доступність [8].

З точки зору критеріїв справедливості базовий набір культурних благ може бути оцінений згідно критерію максимізації індивідуального добробуту [9, с. 304–306]. Культурні потреби та інтереси по різному визначаються індивідами, це зумовлено тим, що кожен індивід має різну систему цінностей та установок. Також варто зауважити, що культурні блага у різній мірі доступні громадян у залежності від їх територіального розташування, соціального статусу, життєвих пріоритетів. Але важливим є те, щоб держава так чи інакше забезпечувала певну вигоду (у вигляді культурних товарів та послуг) громадянам – тобто метою базового набору культурних благ, за нашим переконанням, має бути підвищення добробуту кожного громадянина. Звісно визначення уніфікованого набору культурних товарів та послуг для всього населення є складним завданням та потребує ґрунтовного аналізу соціокультурних тенденцій суспільного розвитку та індивідуальних культурно-мистецьких вподобань.

Підсумовуючи вище окреслене та відповідаючи на перше завдання дослідження, можна ствердити, що основними поняттями, необхідними для аналізу державного управління сферою культури в Україні, є такі поняття як культура, мистецтво, культурна політика, культурна діяльність, культурна

інституція, культурний оператор, креативна економіка, креативне підприємництво, культурні та креативні індустрії, культурне благо, культурні товари, культурні послуги. Комплексним поняттям, яке було використано в дослідженні та якому була спроба надати тлумачення, є базовий набір культурних благ. Поняття «базовий набір культурних благ» наразі є сукупністю нормативів із забезпечення населення культурними товарами та послугами (переліку, змісту та обсягів надання послуг), адже культурне благо за визначенням законодавця є культурними товарами та послугами, які покликані задовольняти потреби та інтереси громадян. Відповідно вироблення набору культурних товарів та послуг для всього населення потребує додаткових наукових пошуків та підходів до дослідження цього комплексного поняття.

1.2. Теоретичне підґрунтя та методологія дослідження державного управління сферою культури

Явище культури стоїть в центрі великої кількості наукових розвідок. Нас дослідження цього феномену цікавить саме з точки зору наукового пошуку та виявлення потенціалу державного управління сферою культури.

Серед визначених зарубіжних науковців, які займалися питаннями державного управління сферою культури є Г. Чартренд та К. Маккогі – ними у 1989 році було запропоновано класифікацію культурних політик, яка ґрунтувалася на ступені орієнтації держави на творчий процес або творчий продукт [10]. Також значний внесок у розробку проблем культурної політики зробили зарубіжні аналітики Т. Санделл та Л. Глоор [11] та інші дослідники.

Наразі в Україні дослідження культурної політики, зокрема у частині державного регулювання сфери культури, у переважній більшості відбуваються у вигляді аналітичних розвідок – прикладами таких робіт вітчизняних та закордонних дослідників є «Концепція нової національної культурної політики України. Культурний код Східного партнерства» підготовлена Т. Білецькою, О. Левковою, І. Савчак [12], «Аналітичний звіт щодо стану культури та

культурної політики України» здійснений Т. Санделлом, М. Скибою, Л. Глоором, Т. Білецькою [11], «Аналітична доповідь «Економічна привабливість української культури» виконана І. Бураковським, Є. Ангелом, В. Кравчуком, О. Кузяків, В. Мовчан, І. Федець, Т. Яблоновською [13].

Т. Білецька, О. Левкова, І. Савчак пропонують певний набір завдань для культурної політики в Україні та розподіляють ролі у цьому процесі, де державі відводиться лєвова частка обов'язків, проте узагальнивши їх, можна стверджувати, що основним є переосмислення ролі культури, мистецтва, креативної економіки у розвитку держави, використання консолідуючої здатності культури для подолання світоглядної кризи українського суспільства, стимулювання розвитку культурно-мистецької сфери [12].

У аналітичному звіті 2012 року щодо стану культури та культурної політики України Т. Санделл, М. Скиба, Л. Глоор, Т. Білецька зазначають характерні особливості сфери культури в Україні: превалювання «напівреформ», політизація мовного питання, відсутність ініціативи на місцевому рівні, незалучення бізнесу до розвитку культури, потужний культурно-мистецький потенціал [11].

Маючи можливість порівнювати з сьогоднішнім, можна стверджувати, що Україні вдалося подолати деякі виклики, які характеризували країну ще 8 років назад, зокрема створення таких інституцій, як Український інститут, Український культурний фонд та Український інститут книги допомогли монетизувати культурно-мистецький потенціал України, а реформа децентралізації створила передумови для потужного розвитку місцевих ініціатив національного та міжнародного рівнів. Проте певне коло проблем і досі не є вирішеним – зокрема питання надання якісних культурних послуг населенню.

А. Мерзляк та Є. Огнарєв у своєму дослідженні візуалізують сучасну систему державного управління сферою культури, де основними її рисами є централізованість прийняття рішень та вузьке розуміння сфери культури, яке породжує відсутність необхідних інструментів та напрямів управління [14]. Також дослідники акцентують увагу на трансформаційних процесах у

державному управлінні сферою культури в Україні, які полягають у імплементації міжнародного досвіду. Підтвердженням цього є ініціатива Асоціації об'єднаних територіальних громад, яка стосується збору даних про найкращі практики надання культурних послуг на місцях – тобто мова йде про формування державної політики, ґрунтуючись на реальних практичних кейсах [15].

І. Костиця досліджує культурну політику України в контексті євроінтеграційних процесів, які відбуваються наразі в Україні. У своїх роботах вона приходить до висновку, що саме потужна культурна політика з чіткими принципами, які ґрунтуватимуться на інтересах і потребах громадян України, здатна протистояти негативним явищам глобалізації. Також дослідниця зауважує на впливі соціокультурного розвитку суспільства на економіку, політику, право тощо, обґрунтовуючи залежністю цих сфер від цінностей та культурних стандартів, які переважають в суспільстві [16].

Питанню місця культурної політики України в європейському просторі присвячена аналітична доповідь С. Здіорука, О. Литвиненка та О. Розумної. Дослідники зауважують на визнанні необхідності розробки як власної, так і спільної з Європейським Союзом культурної стратегії, використання культури як інструменту і внутрішньої, і зовнішньої політик держави, надання першочерговості питанням культури, незважаючи на відсутність гостросоціального резонансу в змісті цих питань, налагодження комунікації з громадянським суспільством, перегляду нормативно-правових актів, що регулюють сферу культуру, забезпечення доступності культурних благ [17]. Знаково, що результати цієї аналітичної роботи представлені у 2012 році – наразі ми можемо бачити наслідки до яких призвело ігнорування першочерговості питань культури з боку держави, адже виробивши на той момент стратегію культурної політики, яка би відповідала потребам та інтересам громадян України, ми могли уникнути кризи суспільної ідентифікації, яка сталася у 2013 році та призвела до революційних подій в країні.

3. Широченко, досліджуючи формотворчий принцип національної

ідентичності культурної політики, приходиться до висновку про те, що на порядку денному в питанні державного регулювання сфери культури постає першочергове завдання – створення умов для співіснування різних культурних меншин в Україні, за яких наша полікультурна держава отримає змогу розвиватися, не стикаючись з світоглядними проблемами членів суспільства, які наразі перешкоджають подоланню як економічних, так і гуманітарних проблем. Також дослідник зауважує на необхідності перегляду систему фінансування культури на регіональному рівні та пропонує створення регіональних бюджетів [18].

Слідом за З. Широченко, В. Бойко розглядає регіональний контекст державного управління сферою культури та зауважує на важливості контрольної-аналітичної складової управління культурою на місцевому рівні. Дослідник обґрунтовує необхідність створення інституцій, які би займалися інформаційно-аналітичною, інформаційно-маркетинговою, рекламною, інформаційно-видавничою діяльністю, та наводить у приклад Інститут культурних програм Департаменту культури КМДА й Інформаційно-маркетинговий центр Міністерства культури у Житомирській області [19].

З акцентом на мистецтво та мистецьку діяльність В. Шестак розглядає питання адміністративно-правового забезпечення сфери культури та обґрунтовує залежність розвитку мистецтва і повноти реалізації прав громадян у сфері культури від механізмів державного регулювання [20].

Одним із основним напрямків державного регулювання сфери культури є система фінансування. І. Дубок, досліджуючи джерела фінансування сфери культури в Україні та напрями їх розширення, робить висновки, що запобігти вразливості сфери культури в умовах нестабільної економічної ситуації в країні може активне залучення приватних коштів до фінансування: спонсорів, меценатів, державно-приватного партнерства [21]. Проте не лише залучення приватних коштів є панацеєю успішності сфери культури в Україні, адже якість породжується конкуренцією. Створення справедливої системи розподілу бюджетних коштів серед мережі державних культурних інституцій, яка

ґрунтуватиметься на конкретних діях та досягненнях, допоможе стимулювати вироблення якісних культурних послуг та продуктів і як наслідок сприятиме розвитку культури загалом.

Підсумовуючи огляд теоретичних засад дослідження державного регулювання сфери культури в Україні в сучасних умовах, можна зробити такі висновки:

1) дослідники обґрунтовують необхідність створення гуманітарної стратегії держави, яка би враховувала дійсні потреби та інтереси членів українського суспільства;

2) науковцями акцентується увага на перегляді системи, зокрема її механізмів, фінансування культурно-мистецької сфери;

3) аргументується необхідність визнання першочерговості питань культури як для внутрішньої, так і зовнішньої політики.

Враховуючи проаналізовані теоретичні напрацювання, можна стверджувати, що наразі відсутні дослідження, які би давали відповідь щодо шляхів реформування державного управління сферою культури у частині перегляду інструментів забезпечення громадян культурними благами в Україні.

Щодо методології дослідження державного управління сферою культури варто зауважити, що наскрізними методами, які були використані в науковій роботі, є системний аналіз, структурно-функціональний аналіз, інституціональний аналіз та міждисциплінарний (використання методів, які притаманні соціології, філософії, політології та публічному управлінню) підходи.

У роботі було використано такі методи дослідження: для окреслення основних понять необхідних для дослідження державного управління сферою культури в Україні – метод термінологічного аналізу; для визначення теоретичних основ та методології дослідження державного управління сферою культури в Україні – метод систематизації; для охарактеризування стану нормативно-правового регулювання процесів надання та споживання культурних благ в Україні – методи узагальнення та порівняльного аналізу; для

виявлення залежності базового набору культурних благ від культурних потреб громадян України – методи системного аналізу та інтерв'ювання; для з'ясування інструментів забезпечення громадян культурними благами, що використовуються у світових практиках та можуть бути застосовані в Україні – методи структурно-функціонального та інституційного аналізу; для означення місця і ролі державної політики у забезпеченні стандартів надання культурних благ в Україні – метод системного аналізу; для визначення ролі держави в залученні фінансових ресурсів для забезпечення громадян України культурними благами та оцінки спроможності центрів надання культурних послуг як інструменту забезпечення громадян базовими культурними благами в Україні – метод прогнозування.

У результаті визначення теоретичного підґрунтя та методології дослідження державного управління сферою культури в Україні, було виявлено одностайну позицію наукового середовища в необхідності створення довгострокової культурної стратегії України, яка би враховувала актуальні потреби та інтереси членів українського суспільства, перегляду системи фінансування культурно-мистецької сфери та визнання першочерговості питань культури як для внутрішньої, так і зовнішньої політики. Також, враховуючи проаналізовані теоретичні напрацювання, можна стверджувати, що наразі відсутні дослідження, які би давали відповідь щодо шляхів реформування державного управління сферою культури, у частині перегляду інструментів забезпечення громадян культурними благами в Україні. Визначена методологія дослідження інструментів забезпечення громадян культурними благами в державному управлінні сферою культури в Україні є комплексною, адже складається з загальнологічних, емпіричних та теоретичних методів дослідження, а також застосування системного та міждисциплінарного підходу, що уможливорює цілісний розгляд досліджуваного предмету у його взаємозв'язках та розвитку.

Висновки до розділу 1

Основними поняттями, необхідними для аналізу державного управління сферою культури в Україні, є такі поняття як культура, мистецтво, сфера культури, культурна політика, культурна діяльність, культурна інституція, культурний оператор, креативна економіка, креативне підприємництво, культурні та креативні індустрії, культурне благо, культурні товари, культурні послуги. Комплексним поняттям, яке було використано в дослідженні та якому була спроба надати тлумачення, є базовий набір культурних благ. Поняття «базовий набір культурних благ» наразі є сукупністю нормативів із забезпечення населення культурними товарами та послугами (переліку, змісту та обсягів надання послуг), адже культурне благо за визначенням законодавця є культурними товарами та послугами, які покликані задовольняти потреби та інтереси громадян. Відповідно визначення базового набору культурних товарів та послуг для всього населення потребує додаткових наукових пошуків та підходів до дослідження цього комплексного поняття.

У результаті визначення теоретичного підґрунтя дослідження державного управління сферою культури в Україні, було виявлено одностайну позицію наукового середовища в необхідності створення довгострокової культурної стратегії України, яка би враховувала актуальні потреби та інтереси членів українського суспільства, перегляду системи фінансування культурно-мистецької сфери та визнання першочерговості питань культури як для внутрішньої, так і зовнішньої політики. Також, враховуючи проаналізовані теоретичні напрацювання, можна стверджувати, що наразі відсутні дослідження, які би давали відповідь щодо шляхів реформування державного управління сферою культури, у частині перегляду інструментів забезпечення громадян культурними благами в Україні.

Визначена методологія дослідження інструментів забезпечення громадян культурними благами в державному управлінні сферою культури в Україні є комплексною й складається з загальнологічних, емпіричних та теоретичних

методів дослідження, а також застосування системного та міждисциплінарного підходу, що уможлиблює цілісний розгляд досліджуваного предмету у його взаємозв'язках та розвитку.

РОЗДІЛ 2 ЗАКОНОДАВЧА БАЗА ТА СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИК У СФЕРІ КУЛЬТУРИ

2.1. Нормативно-правове регулювання процесів надання та споживання культурних благ в Україні

Найвищим законодавчим актом, який регулює процеси надання та споживання культурних благ в Україні є Конституція України. Норми Конституції України гарантують задоволення «...національно-культурних і мовних потреб українців...», сприяння «...консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України...», забезпечення «...збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами...» тощо [22].

Деталізує зміст норм Конституції України Закон України «Про культуру», який є фундаментом державного управління сферою культури в Україні. Саме він розкриває зміст основних прав і обов'язків у сфері культури, унормовує діяльність у сфері культури, фіксує базову мережу закладів культури, встановлює шляхи фінансування і забезпечення господарської діяльності закладів культури, визначає соціальні гарантії працівників у сфері культури, участь громадськості у розвитку культури, міжнародні культурні зв'язки та відповідальність за порушення законодавства про культуру [1]. Основні положення та базові визначення цього Закону нами аналізувалися в Розділі 1.

Для аналізу законодавства, що регулює процес споживання культурних благ, необхідно виокремити конкретні нормативно-правові акти для розгляду. Критерієм для їх відбору є дотичність до одного з восьми секторів культури та мистецтв, які використовуються в світовій практиці та адаптовані Українським культурним фондом до національних особливостей [5]. Мова йде про такі

сектори: аудіальне мистецтво, аудіовізуальне мистецтво, візуальне мистецтво, дизайн та мода, культурна спадщина, культурні та креативні індустрії, література та видавнича справа, перформативне та сценічне мистецтво. Нормативно-правові акти будуть аналізуватися на рівень узгодженості процесу споживання культурних благ з тим, що відбувається безпосередньо у секторі.

Для розгляду сектору аудіовізуального мистецтва будуть проаналізовані Закон України «Про телебачення і радіомовлення» [23] та Закон України «Про кінематографію» [24].

Відповідно до статті 28 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» встановлено вимоги до програмної концепції мовлення, тобто характеристики аудіовізуального продукту, який може транслюватися. Так, складовими програми мають бути передачі, які мають інформаційно-аналітичну, публіцистичну, культурно-мистецьку, науково-просвітницьку, розважальну, музичну та освітню тематику. Стаття 6 цього Закону визначає недопустимий зміст меседжів, які можуть транслюватися за допомогою телерадіоорганізацій, зокрема мова йде про державну таємницю, насильство, розпалювання національної расової чи релігійної ворожнечі та ненависті тощо. Також Закон регулює видачу ліцензій для розповсюдження аудіовізуальних продуктів [23].

Тобто цей Закон безпосередньо стосується процесу споживання такого культурного блага як аудіовізуальний продукт. Наявність конкретних вимог до тематики та змісту продуктів у Законі мала би убезпечити від появи телерадіоорганізацій, які є інструментом дестабілізації суспільства в умовах інформаційної війни. Важливо зауважити, що аудіовізуальний продукт є найдоступнішим для споживача, це призводить до використання його з маніпулятивними цілями. Методом впливу з боку держави на цю проблему є лише анулювання виданих ліцензій телерадіоорганізаціям у разі порушення норм Закону, проте на практиці до таких дій не призводять навіть резонансі випадки.

Закон України «Про кінематографію» регламентує вироблення аудіовізуального культурного продукту та регулює всі етапи створення кінопродукту. У розрізі споживання цього культурного блага важливо звернути

увагу на право розповсюдження авторського кінопродукту та його доступності у регіональному вимірі. Не врегульованою залишається ситуація щодо демонстрування кінопродуктів для громадян, які проживають у громадах, де відсутні кінотеатри. Проте якщо здійснювати демонстрування кінопродуктів можна у приміщеннях клубних закладів, попередньо облаштованих для показу аудіовізуальної продукції, то питання рентабельності придбання авторських прав на демонстрування кінопродуктів для невеликої кількості споживачів (у малих територіальних громадах) не вирішується ініціативою «знизу» [24]. Імплементация у законодавство норм, які би забезпечували рівні можливості демонстрування кінопродуктів для всіх громадян без винятку, є крайньою необхідністю в умовах інформаційної війни.

Сектор перформативного та сценічного мистецтв буде розглянутий через Закон України «Про театри і театральну справу» [25]. 4 статтею цього Закону гарантується загальнодоступність театального мистецтва незалежно від раси, статі, переконань, походження, тощо [25]. Серед переліку рис загальнодоступності присутній географічний вимір цієї ознаки – місце проживання. Проте аналогічно з демонструванням аудіовізуальних продуктів, продукти театального мистецтва доступні не у рівній мірі всім громадянам України, зокрема через відсутність інфраструктури для гастролювання театрів.

Сектор культурної спадщини представлений Законами України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» [26], «Про музеї та музейну справу» [27], «Про охорону культурної спадщини» [28].

У розрізі споживання культурних благ Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» встановлює такі права користувачів бібліотек:

«безоплатно користуватися інформацією про склад бібліотечних фондів через довідково-пошуковий апарат (крім комерційних баз даних); безоплатно отримувати консультаційну допомогу в пошуку та виборі джерел інформації; безоплатно отримувати у тимчасове користування документи із фондів бібліотеки, крім документів, придбаних за кошти, одержані від господарської діяльності бібліотеки; одержувати документи або їх копії по міжбібліотечному

абонементу; одержувати інформацію з інших бібліотек, користуючись каналами зв'язку; користуватися іншими видами послуг, у тому числі на платній основі; брати участь у роботі бібліотечних рад» [26].

Виходячи з цієї інформації, можна зробити висновки про те, що бібліотеки на безоплатній основі надають послуги, що стосуються лише бібліотечних фондів. В умовах тенденцій до повного оцифрування бібліотечних фондів (за винятком специфічних випадків), такий перелік прав користувачів не є релевантним до їх потреб, адже доступ до бібліотечних фондів може бути забезпечений онлайн – у таких умовах фінансування мережі бібліотек з відповідним набором послуг видається не раціональним. Підвищення попиту на користування послугами бібліотек може відбутися за умови розширення переліку послуг, які можуть отримати громадяни внаслідок здійснення своєї діяльності бібліотеками.

Закон України «Про музеї та музейну справу» питання споживання культурних благ окреслює через основні напрями діяльності музеїв, серед яких *«...науково-дослідна, культурно-освітня діяльність, комплектування музейних зібрань, експозиційна, фондова, видавнича, реставраційна, виставкова, пам'яткоохоронна робота...» [27].* Загальновідомо, що музеї є місцем представлення продуктів візуального мистецтва. На нашу думку, наразі попит на відвідування музеїв залежить як від нових підходів до експозиціонування, так і супутніх послуг, які можуть надаватися споживачам музейних послуг у рекреаційних зонах на території музеїв. Загалом Закон унормовує всі процеси, які на практиці відбуваються у процесі споживання музейних послуг.

Закон України «Про охорону культурної спадщини» статтею 12 регулює питання вільного доступу до цих пам'яток та акцентує на ступені придатності пам'яток для відвідування [28]. У розрізі споживання об'єктів культурної спадщини, розглядаються лише ті, що мають матеріальний вияв, відповідно відсутність законодавчого регулювання охорони пам'яток нематеріальної культурної спадщини провокує викривлення інтерпретації історичних фактів, які пов'язані з нематеріальним культурним надбанням.

Сектор літератури та видавничої справи може бути розглянутий через Закон України «Про видавничу справу» [29]. Безпосередньо у Законі не закріплено норм, які би регулювали процес споживання культурних благ, проте опосередковану залежність можна простежити через взаємопов'язаність діяльності видавців, зокрема книговидавців, із доступністю для споживача літературних продуктів [29]. Варто зауважити на пов'язаності сектору літератури та видавничої справи з сектором культурної спадщини, у частині бібліотечної справи, адже література та періодичні видання наповнюють бібліотечні фонди. Враховуючи гарантування безоплатного тимчасового доступу до бібліотечних фондів, тобто офлайн доступу, необхідним є законодавче врегулювання такого доступу і в онлайн форматі, адже це відповідатиме сучасним тенденціям, підвищить попит на літературні продукти та зменшить ризики пов'язані з порушенням авторського права.

Такі сектори культури та мистецтв, як аудіальний, візуальний, дизайн та мода, креативні та культурні індустрії регулюються Законом України «Про культуру» або побіжно згадані у інших нормативно-правових актах. Це свідчить про не адаптованість українського законодавства міжнародній класифікації секторів культури та мистецтв, що не має ґрунтового впливу безпосередньо на процес споживання культурних благ, адже так чи інакше культурні продукти кожного сектору споживаються громадянами України. Проте факт відсутності профільних законів є суттєвим для вироблення стандартів базового набору культурних благ, які мають забезпечуватися державою – цей аспект буде розглянутий у процесі дослідження базового набору культурних благ та стандартів його надання.

Після розгляду профільних законів, для розуміння вектору розвитку та потенціалу до удосконалення наявного законодавства необхідно розглянути стратегічні документи, що стосуються сфери культури, зокрема у частині споживання культурних благ в Україні.

Відповідно до Указу Президента України від 12.01.2015 року «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» до 2020 року мала бути здійснена

реформа державної політики у сфері культури [30].

Для конкретизації намірів щодо реформування культурної політики в Україні у лютому 2016 році розпорядженням Кабінету Міністрів України було схвалено «Довгострокову стратегію розвитку української культури – стратегії реформ». Відповідно до цієї Стратегії одним із напрямів реформ є осучаснення форм забезпечення культурними благами та формування попиту на сучасні культурні товари та послуги [31].

Наблизитися до реалізації поставлених стратегічних цілей виконавча влада змогла у січні 2019 року, коли розпорядженням Кабінету Міністрів України було схвалено «Концепцію реформування системи забезпечення населення культурними послугами» [32]. У травні того ж року було затверджено план заходів щодо реалізації «Концепції реформування системи забезпечення населення культурними послугами». Серед яких було: *«затвердження мінімальних стандартів забезпечення громадян культурними послугами, реформування фінансового забезпечення системи надання культурних послуг, впровадження політики модернізації наявної інфраструктури для надання культурних послуг, створення умов для формування якісного (високо-кваліфікованого) кадрового забезпечення системи надання культурних послуг, розроблення системи здійснення моніторингу та оцінки якості культурних послуг»* [33]. На заваді реалізації реформи стала зміна влади в Україні, яка призвела до переформатування Міністерства культури, яке у свою чергу було відповідальне за виконання схвалених заходів.

Сьогодні сфера культури в Україні регулюється низкою нормативно-правових актів, серед яких Закони України «Про культуру», «Про телебачення і радіомовлення», «Про кінематографію», «Про театри і театральну справу», «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про музеї та музейну справу», «Про охорону культурної спадщини», «Про видавничу справу» тощо. Таким чином, стан нормативно-правового регулювання процесів надання та споживання культурних благ в Україні сьогодні є незадовільним, адже 4 із 8 секторів культури та мистецтва не мають профільних законів (сектори аудіального мистецтва, моди

та дизайну, візуального мистецтва, культурних та креативних індустрій), а законодавчо затверджені стандарти забезпечення культурними благами громадян України не відповідають актуальним потребам споживачів. Серед проблем, які наразі законодавчо не врегульовані та стосуються процесів надання та споживання культурних благ в Україні, є недоступність для громадян культурних благ у регіональному вимірі, не інвентаризованість культурної інфраструктури України та не закріпленість можливостей сучасних інформаційних технологій, як однієї з форм вияву культурного блага.

2.2. Культурні потреби громадян України як чинник формування базового набору культурних благ

Формування нової культурної ідентичності є методом подолання як економічних, так і ідеологічних проблем України [18]. Від рівня задоволеності культурних потреб та інтересів окремого індивіда залежать настрої в суспільстві загалом. Культура виступає важливим елементом в процесі нашої життєдіяльності, адже формує принципи за якими ми вирішуємо будь-які повсякденні проблеми та реагуємо на події, які відбуваються в нашому житті та житті держави загалом.

Розгляд культурних благ через споживацькі потреби та інтереси є бізнес підходом, де клієнтоорієнтування є запорукою успіху. У випадку з державною культурною політикою такий підхід, з одного боку, видається не стратегічним та унеможлиблює розвиток вподобань членів суспільства, але, з іншого боку, індивідуальний підхід до потреб та інтересів окремого індивіда може в умовах війни та розпорошеності суспільства допомогти консолідувати українців навколо цінності України як суверенної та недоторканної держави, та сформувати відчуття приналежності до спільного культурного простору.

Очевидно, що інформаційний простір, який формує наративи в нашій свідомості, різниться в залежності від регіону в якому ми проживаємо. Побут, професія, клімат впливають на наші культурно-мистецькі вподобання. Мотиви з

якими людина прагне споживати культурні блага також відрізняються в залежності від пріоритетів та цінностей, якими ми керуємося в нашому житті.

Враховуючи те, що культурні потреби та інтереси індивіда – це набір його культурно-мистецьких вподобань, які він прагне задовольнити для власного всебічного розвитку та повноцінного існування в суспільстві, для ефективного державного управління процесом забезпечення громадян культурними благами важливо дослідити ці потреби та інтереси, систематизувати їх та виробити стратегію їх задоволення в залежності від змісту та характеру. Відповідно на основі цієї інформації має складатися не тільки базовий набір культурних благ для кожного індивіда, а й підходи до логістики культурних благ від надавача до споживача.

За даними всеукраїнського опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології у 2010 році, 79 % опитаних зазначили, що могли би частіше відвідувати культурні заходи, якщо б не брак коштів та вільного часу [34, с. 6]. Такий показник свідчить про низьку поінформованість громадян щодо безоплатних культурних послуг, які надаються культурними закладами та забезпечуються культурно-мистецькими проектами профінансованими з бюджетних коштів.

49,5 % респондентів зазначили, що не відвідали жодного культурного заходу впродовж року [34, с.14]. Враховуючи те, що цей показник включає відвідування кінотеатрів, то можна стверджувати, що безпосередня відвідуваність мистецьких заходів є вкрай низькою.

Цікаво, що у залежності від регіону спостерігається значна зміна впливу фактору доступності культурних благ, так вдвічі більше респондентів у південній та центральній Україні зазначили, що близькість до місця роботи та проживання впливають на відвідуваність культурних заходів, порівняно з опитаними у східній та західній Україні [34, с. 28].

Важливо, що наразі не має законодавчих перепон для впровадження індивідуального підходу в задоволенні культурних потреб та інтересів громадян [19]. А процес децентралізації управління сферою культури спонукає

місцеву владу до фокусування на вподобаннях та особливостях громади.

Базовий набір культурних благ має складатися виходячи з дослідження потреб та інтересів конкретної громади, якій він буде надаватися. Існування жорсткої рамки або чітко регламентованих стандартів забезпечення громадян базовим набором культурних благ не сприятиме підвищенню споживання культурних товарів та послуг і суперечитиме засадам демократичного суспільства.

З метою полегшення надання культурних послуг та товарів можуть бути підготовлені рекомендації для органів місцевого самоврядування та місцевих органів державної влади щодо набору культурних благ та шляхів його урізноманітнення, наприклад взявши за основу існування 8 секторів культури та мистецтв.

Представлення кожного з секторів може мати різний рівень частоти та варіативності, проте для різнобічного розвитку особистості досвід від споживання культурних товарів та послуг з різних секторів культури та мистецтв є вкрай важливим.

Для більш ґрунтовного дослідження стану задоволеності культурних потреб та інтересів українців було здійснено глибинні інтерв'ю з представниками органів місцевого самоврядування, які відповідальні за реалізацію культурної політики на місцевому рівні (Додаток А). Враховуючи, що часові та технічні ресурси не дозволили зробити вибірку репрезентативною, для підвищення достовірності отриманої інформації було обрано для інтерв'ювання одного діючого співробітника виконавчого комітету міської ради, одного колишнього, а також керівника комунального закладу, на яке покладено відповідальність за реалізацію культурної політики в місті. Також географія здійснення інтерв'ю була обрана з огляду на ймовірні регіональні особливості різних куточків України. Відповідно умовами для визначення населених пунктів, де братимуться інтерв'ю, стали умовна рівновіддаленість їх один від одного та розміри територіальних громад. З огляду на це були обрані такі міста: Чернігів (північний регіон), Острог (західний регіон) та Маріуполь (південно-східний

регіон).

У кожного міста наявна стратегія його розвитку – аналіз такого документу необхідний для зваженої оцінки відповідей на питання щодо культурної політики міста.

Так, у Стратегії розвитку Чернігова виокремлюється 4 стратегічні цілі, одна з яких напряму стосується сфери культури: «Розвиток людського потенціалу «Людина – понад усе» – проте серед ключових напрямів досягнення цієї цілі не згадується культурно-мистецький розвиток людського потенціалу [35]. Цей факт свідчить про недооцінення впливу культури та мистецтва на розвиток міста та членів його громади.

Загалом культура згадується у Стратегії побіжно і тільки крізь призму туризму та дозвілля. Мистецтву ж увага приділяється лише при перелічуванні мистецьких шкіл [35]. Така представленість сфери культури в стратегічному вимірі розвитку міста є свідченням викривленого сприйняття можливостей та потенціалу культури, мистецтва та креативних індустрій.

Враховуючи те, що Стратегія була розрахована на період 2017–2020 роки, то наразі ми маємо змогу робити висновки про повноту реалізації цієї Стратегії. Проте здійснивши аналіз усіх офіційних ресурсів місцевої влади, не було виявлено звітів по реалізації Стратегії.

У 2017 році Маріупольська міська рада на чолі з мером презентувала Стратегію розвитку міста до 2021 року «Маріуполь: стратегія розвитку – 2021» [36]. Відповідно до вищезазначеної Стратегії, Маріуполь ставив собі за мету позиціонувати себе як культурну столицю Приазов'я. Станом на 2020 рік місто не лише досягло цієї цілі, але й отримало звання Великої культурної столиці України – це річний статус, який надається Українським культурним фондом одному з українських міст внаслідок конкурсного експертного відбору [37].

Культура та туризм – це пріоритетні напрями розвитку Маріуполя, з огляду на це важливо, що культура розглядається не лише як розваги для мешканців міста, а й джерело економічного зростання. Одним із індикаторів

досягнення стратегічної цілі «Підвищення конкурентоспроможності якості життя» є саме створення нової культурної платформи з якісними культурними подіями, рівним доступом до культури у всіх мешканців міста, ефективним управлінням культурною та туристичною інфраструктурою [36, с. 84]. Вихід за межі стереотипного сприйняття культури дало можливість місту здійснити комплексний розвиток за ці 3 роки та вийти з ролі провінційного індустріального міста. Чіткість та вимірюваність поставлених завдань, у тому числі щодо культури – характеристики Стратегії Маріуполя, що спростило шлях до реалізації стратегічних цілей.

На відміну від Чернігова, Маріуполь опублікував два звіти з виконання показників Стратегії, так станом на 2018 рік відбулося перевищення всіх цільових показників «Нової культурної платформи» [38, с. 76]. Проте квінтесенцію досягнення у сфері культури є все ж таки високий експертний бал за низку культурно-мистецьких проєктів, які були розроблені командою Маріуполя та подані на конкурсну програму «Культурні столиці України» у 2019 році.

У місті Острог, Рівненської області, у 2017 році також було розроблено Стратегію та описано значущість для власного розвитку всіх об'єктів матеріальної культурної спадщини, які знаходяться на його території [39, с. 1–5]. Принагідно зауважимо, що на відміну від Чернігова та Маріуполя, Острог презентував довгострокову Стратегію розвитку до 2028 року, що має би бути свідченням сталості запланованих до реалізації проєктів та потужної візіонерської позиції відповідальних за розвиток міста та виконання цієї Стратегії.

Проте вже починаючи із формулювання операційної цілі «Розвиток пов'язаних із туризмом видів діяльності», яка передбачає розвиток сфери дозвілля та культурно-спортивних послуг, здійснюється помилкове та викривлене позиціонування культури. Варіативність ролей, які можуть виконувати культура та мистецтво, не використовуються для загального розвитку міста. До дозвілєвої функції культури, додається її освітня функція –

про це свідчить операційна ціль Стратегії «Розвиток культурно-освітнього потенціалу громади», складовими цієї цілі є збереження, модернізація та розвиток закладів культури та мистецтва на території міста [39, с. 16]. Прогресивні інтенції з огляду на освітню функцію могли би стати потужним рушієм змін в місті, розвитком інновацій та підвищенням рівня задоволеності життям мешканців, проте відсутність звітів по досягненню запланованих індикаторів унеможлиблює формулювання висновків щодо стану виконання Стратегії Острога станом на 2020 рік.

Під час інтерв'ювання респондентів було отримано відповіді на 4 тематичні блоки запитань: 1) вплив реформи децентралізації на розвиток культури; 2) взаємодія органів місцевого самоврядування з членами територіальних громад; 3) модернізація комунальних закладів культури; 4) центри надання культурних послуг. Систематизація та аналіз відповідей здійснюватиметься відповідно до кожного з блоків: спершу розглядатимуться спільні для всіх трьох міст характерні відповіді, згодом відмінні. У підсумку порівняльного аналізу будуть надані комплексні висновки щодо кожного з проблемних блоків (Додаток А).

Реформа децентралізації здійснила істотний вплив на управління сферою культури в усіх трьох містах. Усі респонденти зауважили на ґрунтовних змінах, які відбулися у зв'язку з запровадженням реформи децентралізації, зокрема взаємодія з центральною владою наразі має рекомендаційний характер – у випадку надходження з боку центральних органів виконавчої влади наказів, розпоряджень або положень орган місцевого самоврядування вирішує у якій мірі та у який спосіб є доречним виконання цих рекомендацій з огляду на специфіку та інтереси міста. Зі збільшенням повноважень органів місцевого самоврядування зріс рівень їх відповідальності, проте це у свою чергу спонукає приймати рішення безпосередньо від запиту членів громади.

Характерною об'єднуючою рисою, про яку зазначили всі респонденти, є складність перехідного етапу реформи децентралізації. Процес об'єднання територіальних громад не завершений, відповідно у районному та обласному

підпорядкуванні знаходиться лєвова частка закладів культури та об'єктів матеріальної культурної спадщини, що унеможлиблює підвищення ефективності управління сферою культури на місцевому рівні через відсутність адміністративних повноважень по відношенню до цих установ з боку міста, незважаючи на те, що вони знаходяться на його території.

Відповідаючи на запитання щодо впливу реформи децентралізації на розвиток культури респондент №1 зазначає про проблему дублювання функцій Обласної державної адміністрації та Виконавчого комітету Міської ради, наслідком цього є конкурування між зазначеними структурами та перешкоджання ініціативам один одного.

Респондент №2 акцентує увагу на поетапності впливу реформи децентралізації: етап аудиту можливостей та ресурсів після об'єднання територіальних громад та етап монетизації цих можливостей та ресурсів. Аналіз культурно-мистецької інфраструктури об'єднаної територіальної громади дав можливість підвищити ефективність управління сферою культури: було переформатовану роботу всіх бібліотечних та музейних закладів шляхом укрупнення та змістовної реорганізації більшості установ. Важливим інструментом в управлінні стала розробка комплексної Стратегії міста, яка базувалася на проведеному аналізі приєднаних територій. Визначення культури та туризму пріоритетними сферами було підкріплене чіткими та логічно вибудованими стратегічними та операційними кроками. Результатом такої політики стала реконструкція всіх бібліотечних закладів та проведення масштабних культурно-мистецьких іміджевих подій.

Респондент № 3 відзначає пасивність органу місцевого самоврядування в питаннях, що стосуються сфери культури. Зі збільшенням повноважень у місцевої влади не відбулося якісних змін у культурному житті міста, його туристичній привабливості та загалом у розвитку культурно-мистецьких ініціатив. Розробка стратегій та цільових програм має переважно декларативний характер та не має практичного вияву. Відсутність депутатського лобіювання ініціатив у сфері культури в міській раді унеможлиблює виділення на сферу

культури необхідного для її розвитку фінансування.

Отже, вплив реформи децентралізації на управління сферою культури простежується у всіх трьох містах, проте цей вплив наразі залежить від того, на якому етапі реформи знаходиться територіальна громада. Неможливість управляти всіма об'єктами культурної спадщини та загалом закладами культури, які знаходяться на території міста, є алогічним, проте неминучим виявом реформи децентралізації. Також прослідковується стійка залежність від політичного керівництва міста, що є закономірною та передбачуваною характеристикою. Взаємодія з місцевими адміністраціями та центральними органами виконавчої влади наразі не є налагодженою, що ускладнює розвиток місцевого самоврядування в Україні.

Ініціювання взаємодії з членами територіальних громад є невід'ємною складовою діяльності представників органів місцевого самоврядування. Усі респонденти зазначають про використання міської владою таких інструментів взаємодії з громадою – проведення бюджету участі, створення молодіжних рад та налагодження особистих контактів з проактивними членами територіальної громади. Кожна форма взаємодії хоч і є спільною для всіх міст – її вияв має суттєві різниці. Так, респондент №1 відзначив, що в його місті кількість культурно-мистецьких ініціатив поданих на конкурс є низькою, а респондент №2 навпаки зауважив на високому рівні конкуренції проектів у його населеному пункті. Тоді як респондент №3 зазначив, що загалом у 2019 році на конкурс у його територіальній громаді було подано проектів (у тому числі і культурно-мистецького спрямування) на меншу суму, ніж була запланована усім бюджетом участі громади.

Створення молодіжних рад для усіх трьох міст стало поштовхом до формування активної волонтерської молодіжної спільноти, яка наразі є постійним учасником культурно-мистецьких подій та генератор креативних ідей.

Усі 3 респонденти відзначили значущість особистої комунікації окремих представників органів місцевого самоврядування з окремими представниками

громади, як інструменту взаємодії з громадськістю.

Респондент №1 зазначив, що формування пропозицій до місцевого бюджету відбувається протягом поточного року та за активної участі стейкхолдерів у питаннях, що стосуються культури. Так, щотижня проводяться робочі наради з керівниками усіх профільних інституцій, де обговорюється не лише операційні, а й стратегічні питання. Результати обговорення оприлюднюються на сайті, проте за бажанням брати участі в таких нарадах в якості спостерігача може будь-хто з членів територіальної громади. Таким чином місцева влада вибудовує довіру до себе та прийнятих нею управлінських рішень.

Респондент №2 зауважує на постійному проведенні представниками органів місцевого самоврядування консультацій із зацікавленими сторонами на етапі розробки проектів рішень та звітуванні за підсумками впровадження проектів. Прикладом ефективної взаємодії та підвищення відчуття залученості членів територіальної громади до прийняття рішень респондент називає конкурс ідей логотипу міста, за результати якого ідея-переможець була втілена у життя та не потребувала процесу адаптації та сприйняття «нового», через особисту залученість більшості мешканців.

Респондент №3 зауважила на відсутності реальних механізмів впливу на прийняття рішень місцевою владою, будь-які результати обговорень реалізується безпосередніми їх учасниками з боку активної громадськості, тобто всі наявні проекти, які сприяють розвитку сфери культури на місцевому рівні, реалізуються завдяки ініціативі знизу. Позиція місцевої влади та профільних культурних інституцій характеризується інформаційною вакуумністю та пасивністю до реагування на потреби та інтереси громадян.

Отже, результати взаємодії органів місцевого самоврядування з членами територіальних громад залежать від наявності чітких інструментів врахування результатів цієї взаємодії та готовності місцевої влади дослухатися до потреб, інтересів та пропозицій громадськості. Практика проведення публічних консультацій хоч і декларується всіма 3 респондентами, проте її трактування часто є помилковим та не відповідає основним вимогам та формам проведення

публічних консультацій.

Серед проблем, які були згадані всіма респондентами, у процесі модернізації комунальних закладів культури є брак кваліфікованих кадрів, які здатні якісно змінити функціонування інституцій, та неспроможність місцевого бюджету забезпечити заробітні плати, які спонукали би висококомпетентних фахівців працювати над оптимізацією роботи закладів культури. Шляхами вирішення цієї ситуації респонденти вбачають навчання наявного кадрового складу співробітників цих установ та спонукання до залучення грантових коштів на модернізацію.

Респондент №1 зазначив, що місцевою владою був використаний механізм оновлення керівного складу всіх культурно-мистецьких інституцій – спершу відбулися перевірки установ на ефективність та конкурентоспроможність (було виявлено невідповідність показників у поданих звітах із дійсністю), а згодом розгляд питання щодо звільнення директора установи. Ті, хто залишився на посаді, мали підготувати концепцію розвитку інституції, а там, де посади директорів стали вакантними, проводився відкритий конкурс, умовою якого також була «дорожня карта» модернізації роботи інституції.

Респондент №2 зауважив на досвіді проведення міською владою моніторингу ефективності бібліотечних установ міста. У результаті проведеного дослідження були виявлені бібліотеки, які мають найменший попит та низький потенціал до зростання. Ці установи в більшості випадків були або об'єднані, або зовсім закриті, натомість кількість бібліотечних закладів у місті не скоротилася за рахунок створення мультифункціональних креативних просторів. Внаслідок створення подібних хабів цільова аудиторія споживачів культурних продуктів розширилася за рахунок молоді, якій зручно працювати та проводити час у подібних місцях. Також респондент №2 акцентував увагу на важливості не лише інфраструктурного оновлення мережі культурних закладів, а й змістовного наповнення їх діяльності, яка має виходити з потреб та тенденцій сучасності. Задля підвищення ефективності здійснених модернізацій та з метою донесення

інформації до цільової аудиторії важливим є інформаційний супровід цієї діяльності.

Респондент №3 зацентрувала увагу на проблемі відсутності достатньої кількості культурної інфраструктури, яка підпорядкована місту. Будь-які ініціативи з модернізації закладів культури негативно сприймаються співробітниками цих установ через бюрократизоване сприйняття ієрархії підпорядкування представниками цих інституцій, відповідно це не дозволяє міській владі вплинути на їх діяльність загалом, не говорячи вже про модернізацію та підвищення ефективності функціонування. Залежно від об'єкту підпорядкування інституції конкурують між собою та перешкоджають діяльності один одного, проте ця конкуренція має негативну конотацію та не сприяє підвищенню якості наданих послуг.

З огляду на відповіді респондентів, можна зробити такі висновки:

- 1) модернізація закладів культури залежить від якості управлінських навичок безпосередніх очільників цих інституцій та стратегії дій міської влади;
- 2) розміри фінансування не можуть вирішити проблему низького попиту на товари та послуги, які пропонуються культурними інституціями;
- 3) змістовна модернізація установ є важливішою за інфраструктурні рішення;
- 4) навчання наявного кадрового складу співробітників культурних закладів є єдиним інструментом в умовах низьких заробітних плат;
- 5) комунікація та співробітництво мають бути налагоджені між усіма зацікавленими сторонами в розвитку сфери культури на місцевому рівні.

Відповіді всіх респондентів щодо створення центрів надання культурних послуг різнилися докорінно.

Респондент №1 зауважив, що на доцільності рекомендаційного характеру створення подібних центрів, адже форма менш важлива за наповнення – в умовах реформи децентралізації органам міського самоврядування важливо отримати не тільки фінансову підтримку у розвитку культури, а й прикладну – у вигляді гайдів (інструкцій), які в свою чергу мають бути створені за результатами

дослідження сучасних міжнародних та вітчизняних практик.

Респондент №2 зацентувала увагу на необхідності збереження класичних закладів культури. Формулювання «надання культурних послуг» не відповідає специфіці культурно-мистецької сфери, адже наразі культура забезпечує переважно емоційне наповнення, а не інформаційне як це було раніше. Щодо безоплатності базового набору культурних благ, то така модель може бути застосована лише у контексті доступу до пам'яток культури та інформації про місто для членів цієї територіальної громади. В інших випадках безоплатність культурних благ породжує нівелювання цінності культури та мистецтва. Формування звички платити за культурні блага є вимогою сучасності та запорукою розвитку всієї сфери культури та креативних індустрій. Мова йде про встановлення мінімальної плати, яку може дозволити собі громадянин з огляду на свої доходи.

Респондент №3 зазначила про недієвість директивної комунікації між профільним центральним органом виконавчої влади та органом місцевого самоврядування. Доцільним є рекомендаційний характер створення центрів надання культурних послуг та варіативність форм і наповнення цих центрів. Прикладом неуспішного досвіду стало створення рекомендованих Міністерством «Туристично-інформаційних центрів». Відсутність тлумачень та порад щодо юридичної форми цих центрів, необхідних мінімальних джерел та об'ємів фінансування, кадрового складу, переліку послуг, які можуть надаватися, призвели до неефективності створених центрів та подальшої їх ліквідації. Використання формату державно-приватного партнерства є найдоцільнішим в умовах браку кадрів та фінансування сфери культури загалом. Конкурс концепцій створення та функціонування подібних центрів серед приватних організацій є найпростішою формою впровадження ідеї створення центрів надання культурних послуг. Умовою для перемоги у конкурсі має бути досвід діяльності в сфері культури та креативних індустрій на території відповідної територіальної громади або рівнозначної за масштабами. Організація-переможець отримує довгостроковий контракт з органом місцевого

самоврядування, де зобов'язується забезпечувати доступ членів громади до культурних благ.

Отже, підсумовуючи відповіді респондентів щодо створення центрів надання культурних послуг, можна ствердити:

1) рішення про створення центрів надання культурних послуг має приймати місцева влада з огляду на наявні матеріально-технічні ресурси, кадрові спроможності та потреби членів територіальної громади;

2) профільний центральний орган виконавчої влади має забезпечити інформаційні матеріали рекомендаційного характеру у вигляді конструктора можливих форм, змістів, профілів центрів надання культурних послуг;

3) базовий набір культурних благ має складатися як з платних, так і безоплатних товарів та послуг.

Безумовно, проведені нами глибинні інтерв'ю не розкривають всіх проблем, що стосуються культурних потреб громадян України як чиннику формування базового набору культурних благ в Україні, однак вони дають можливість окреслити нагальні виклики та проблеми, а також шляхи їх вирішення.

Безпосередня залежність базового набору культурних благ від культурних потреб громадян України є передумовою для ефективного функціонування сфери культури в Україні. Взаємозалежність цих двох понять впливає на загальний рівень задоволення культурних потреб громадян України та є новим підходом в державному управлінні сферою культури в Україні. Серед проблем, які здійснюють вплив на можливість та якість реалізації запропонованого підходу, можна визначити такі:

1) етап реформи децентралізації, який наразі проходить територіальна громада, адже неможливість управляти всіма об'єктами культурної інфраструктури до створення об'єднаних територіальних громад, які знаходяться на території громади, унеможливорює збалансований та системний розвиток сфери культури;

2) не налагоджена взаємодія органів місцевого самоврядування з місцевими адміністраціями та центральними органами виконавчої влади наразі ускладнює процес реалізації культурно-мистецьких ініціатив першими через дублювання повноважень з другими та різні рівні підпорядкування;

3) переважання декларативних практик взаємодії органів місцевого самоврядування з членами територіальних громад через відсутність чітких інструментів врахування результатів цієї взаємодії та готовності місцевої влади дослухатися до потреб, інтересів та пропозицій громадськості;

4) залежність модернізації закладів культури від якості управлінських навичок безпосередніх очільників цих інституцій та стратегії дій місцевої влади;

5) зосередженість на інфраструктурній, а не на змістовній модернізації закладів культури уваги – збільшені розміри фінансування лише капітальних видатків не можуть вирішити проблему низького попиту на культурні товари та послуги, які пропонуються культурними інституціями.

2.3. Світові практики забезпечення громадян культурними благами: досвід для України

У 1989 році канадські вчені Гаррі Гілман Чартренд та Клер Маккогі запропонували класифікацію культурних політик залежно від ступеня орієнтації держави на творчий процес або творчий продукт. Приводом до виокремлення цієї типології стало використання принципу «витягнутої руки» в сфері культури. Мова йде про неупередженість та справедливість з боку держави в питаннях, що стосуються регулювання сфери культури. Виходячи з цього, науковці обґрунтовують чотири ролі у якій може опинитися держава: фасилітатора (творчий процес важливіший за його продукт), мецената (важливими є як процес, так і продукт, з незначним превалюванням процесу), архітектора (важливими є як процес, так і продукт, з незначним превалюванням продукту) та інженера (творчий продукт важливіший за процес його створення). Кожну з ролей дослідники розкривають через кореляцію з її практичним втіленням – так

прикладом держави-фасилітатора є Сполучені Штати Америки (автономія культурно-мистецької сфери – держава спершу спонукає до жертвування коштів на культуру, а згодом допомагає через неурядові організації обрати об'єкт для донацій), держави-мецената – Велика Британія (розподілення бюджетних коштів відбувається через Мистецькі Ради – вони на третину складаються з представників культурної сфери, це дозволяє їм швидко реагувати на зміну тенденцій у мистецьких практиках), держави-архітектора – Франція (функціонування системи органів державної влади, що виробляють та реалізують культурну політику на основі постійної взаємодії з громадянами у вигляді публічних консультацій), держави-інженера – Союз Радянських Соціалістичних Республік (обслуговуюча роль мистецтва по відношенню до держави, яка жорстко регламентує кінцевий вигляд творчого продукту) [10].

Незважаючи на те, що вищезгадана типологія є застарілою, вона є важливою для дослідження еволюції підходів до забезпечення громадян культурними благами.

Зокрема існування Міжнародної федерації мистецьких рад та культурних агенцій (International Federation of Arts Councils and Culture Agencies) дозволяє зробити висновок про те, що британська модель була запозичена багатьма країнами, які через мистецькі ради та культурні агенції здійснюють свою державну політику в культурно-мистецькій сфері. Так, наразі її національними членами є більше як 60 країн, серед яких Аргентина, Австралія, Чилі, Естонія, Мексика, Словаччина, Україна та інші [40].

Структуру та розміри фінансування Мистецьких Рад буде розглянуто на прикладі Мистецької Ради Англії. Планування витрат на культурно-мистецькі проекти та ініціативи здійснюється на 4 роки – наразі відбувається освоєння 622 млн фунтів, які розраховані на 2018–2022 роки [41]. Основними джерелами фінансування Мистецьких Рад є прями надходження з бюджету та кошти від Національної Лотереї. Також з метою диверсифікації фінансових джерел уряд спонукає залучати кошти через благодійність та збір коштів [42]. Варто зауважити, що Мистецькі Ради не реалізують самостійно культурно-мистецькі

проекти та не взаємодіють безпосередньо зі споживачами культурних благ. Основним завданням Мистецької Ради Англії є розробка та реалізація конкурсних програм відповідно до пріоритетів державної культурної політики [43].

Протягом останніх двадцяти років американська модель державного регулювання сфери культури не зазнала ґрунтовних змін, зокрема у частині фінансування спостерігалася стабільність – у середньому розмір виділених коштів з центрального бюджету становив 24 % від усіх видатків на культуру [44].

Загалом у Сполучних Штатах Америки станом на 2018 рік функціонувало близько 4500 місцевих мистецьких агенцій, із яких лише 30% є державними. 47% приватних агенцій визнані владою як офіційні реалізатори культурної політики в громаді, тобто саме на них покладається обов'язок забезпечувати громадян культурними благами [45].

Фінансування місцевих мистецьких агенцій на 84% складається з грантових коштів та пожертв. Вони у свою чергу надають субгранти іншим організаціям культурного спрямування або безпосередньо митцям з метою реалізації власних стратегічних завдань, зокрема задоволення культурних потреб та інтересів громадян. Мова йде про мистецьку освіту, культурно-мистецькі проекти розважального характеру, проекти націлені на розвиток аудиторій тощо [46, с. 55]. Відповідно, це зменшує витрати на утримання штату співробітників місцевих мистецьких агенцій, але одночасно не зменшує кількість культурних товарів та послуг, які продукуються в громаді.

Структура фінансування сфери культури у Франції складається з державного бюджету (11,9 %), місцевих бюджетів (10,8 %), коштів приватних домогосподарств (70 %) та спонсорства (7,3 %) [47, с. 9]. Частка державного бюджету, що виділяється на культуру, систематично зростала протягом останніх 50 років – від 0,38 % до 0,96 %. У 2011 році державний бюджет на культуру в абсолютних величинах склав 4200 млн євро – з яких 868 млн євро пішло на фінансування культурної спадщини [47, с. 7]. Як бачимо, з боку держави спостерігається потужна державна політика з підтримки об'єктів матеріальної

культурної спадщини. Так, у Франції діє кампанія зі створення фондів для збереження та реставрації споруд, що є культурними пам'ятками [48].

Важливо, зауважити, що Франція розглядається відповідно до типології Гаррі Гілмана Чартренда та Клер Маккогі як держава-архітектор – централізоване управління сферою культури з орієнтацією на потреби і інтереси громадян. Розглянута структура фінансування культури є підтвердженням такої характеристики культурної політики Франції, адже об'єм коштів, виділених з державного бюджету, у абсолютних величинах у порівнянні з іншими країнами світу є суттєво більшим. Це пов'язано з тим, що об'єми джерел інших фінансових надходжень на сферу культуру в абсолютних величинах також є суттєво більшими, ніж у інших країнах. Зокрема, у 2011 році приватні домогосподарства, тобто споживачі культурних продуктів та послуг, витратили на культуру 14,8 млрд євро [47, с. 8].

Структура загального бюджету на сферу культури у Франції обумовлює і цільове використання коштів, так коштами з державного бюджету фінансується реставрація об'єктів культурної спадщини та мистецька освіта, а прибутком від надання культурних послуг культурно-мистецькими інституціями забезпечується їх основна діяльність.

У Франції відсутній законодавчо затверджений перелік базового набору культурних благ, який має забезпечуватися державою – це зумовлено так званою політикою «культура для всіх» [49].

Значні видатки на культуру протягом останніх 50-ти років вплинули на високий рівень доступності культурних благ для французів та сформували звичку на інвестування в культуру як з боку держави і місцевої влади, так і з боку бізнесу і загалом громадян.

Дослідити еволюцію підходів до забезпечення громадян культурними благами для такого типу держави як держави-інженер складно, з огляду на розпад Союзу Радянських Соціалістичних Республік та відсутність точного прототипу цієї держави у світі. Проте враховуючи, що здійснюване дослідження стосується державного управління сферою культури в Україні, а держава

Україна була частиною Союзу Радянських Соціалістичних Республік, недоречним є розгляд інструментів забезпечення громадян культурними благами Союзу Радянських Соціалістичних Республік як зарубіжного досвіду.

Імплементация європейського досвіду державного управління сферою культури в Україні активізувалася з початком процесу європейської інтеграції. У 2017 році представниками Ради Європи був здійснений огляд культурної політики та були надані рекомендації Міністерству культури України. Відповідно до представленої за підсумками огляду звіту, основний наголос зроблений на важливості заохочення як окремих громадян, так і державу загалом, інвестувати в культуру. Експерти зауважують, що наявна культурна інфраструктура, ресурси та законодавство придатні для швидкого реформування сфери культурно-мистецької сфери в Україні [50].

Розглядаючи практики державного управління сферою культури в Європейському Союзі важливо зауважити на автономії національних культурних політик країн-членів Європейського Союзу. Незважаючи на існування таких пріоритетів у культурній політиці, як створення загальноєвропейського культурного простору та розвиток культурного туризму в межах Європейського Союзу, моделі державного управління сферою культури різняться в різних країнах-членах Європейського Союзу. Це явище зумовлено як загалом національними особливостями кожної країни, так й інтересами та потребами її громадян [4, с. 11]. Якщо розглядати такий підхід в розрізі України, то в процесі реалізації культурної політики важливо зважати на особливості та потреби громадян на локальному, регіональному та національному рівнях. Відповідно, має відбутися чітке розмежування відповідальності та повноважень між центральною та місцевою владою. Враховуючи те, що реформа децентралізації триває вже не перший рік, врегулювання цієї ситуації є нагальним та першочерговим. Це розділення сфер відповідальності зміцнить сферу культуру та посилить позиції України в процесі входження в європейський культурний простір в умовах євроінтеграції [16].

Отже, світовий досвід дає розуміння того, що підходи до державного управління сферою культури, зокрема забезпечення громадян культурними благами, не є стандартизованими та залежать від багатьох факторів: як від традицій, так і фінансової спроможності держави. Проте важливим для нашого дослідження є виокремлення практик, які успішно функціонують у визначеній сфері:

- 1) автономні від центральної влади Мистецькі Ради, що функціонують у Великій Британії;
- 2) приватні культурно-мистецькі інституції в Сполучених Штатах Америки, які покликані виконувати функцію з забезпечення громадян культурними благами;
- 3) французька система фінансування культури, яка побудована на усвідомленні цінності мистецтва та креативності в розвитку суспільства загалом;
- 4) податкові пільги для бізнесу, як форма заохочення інвестування в сферу культури;
- 5) грантова система підтримки культурно-мистецьких проектів як на національному, так і локальному рівнях з метою реалізації права громадян на споживання культурних благ.

Висновки до розділу 2

Сьогодні сфера культури в Україні регулюється низкою нормативно-правових актів, серед яких Закони України «Про культуру», «Про телебачення і радіомовлення», «Про кінематографію», «Про театри і театральну справу», «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про музеї та музейну справу», «Про охорону культурної спадщини», «Про видавничу справу» тощо. Зважаючи на здійснений аналіз, можемо стверджувати, що стан нормативно-правового регулювання процесів надання та споживання культурних благ в Україні сьогодні є незадовільним, адже 4 із 8 секторів культури та мистецтва не мають профільних законів (сектори аудіального мистецтва, моди та дизайну, візуального мистецтва,

культурних та креативних індустрій), а законодавчо затверджені стандарти забезпечення культурним благами громадян України не відповідають актуальним потребам споживачів. Серед проблем, які наразі законодавчо не врегульовані та стосуються процесів надання та споживання культурних благ в Україні, є недоступність для громадян культурних благ у регіональному вимірі, не інвентаризованість культурної інфраструктури України та не закріпленість можливостей сучасних інформаційних технологій, як однієї з форм вияву культурного блага.

Безпосередня взаємозалежність базового набору культурних благ та культурних потреб громадян України є передумовою для ефективного функціонування сфери культури в Україні. Взаємозалежність цих двох понять впливає на загальний рівень задоволення культурних потреб громадян України та є новим підходом в державному управлінні сферою культури в Україні. Серед проблем, які здійснюють вплив на можливість та якість реалізації запропонованого підходу, можна визначити такі:

1) етап реформи децентралізації, який наразі проходить територіальна громада, адже неможливість управляти всіма об'єктами культурної інфраструктури до створення об'єднаних територіальних громад, які знаходяться на території громади, унеможливорює збалансований та системний розвиток сфери культури;

2) не налагоджена взаємодія органів місцевого самоврядування з місцевими адміністраціями та центральними органами виконавчої влади наразі ускладнює процес реалізації культурно-мистецьких ініціатив першими через дублювання повноважень з другими та різні рівні підпорядкування;

3) переважання декларативних практик взаємодії органів місцевого самоврядування з членами територіальних громад через відсутність чітких інструментів врахування результатів цієї взаємодії та готовності місцевої влади дослухатися до потреб, інтересів та пропозицій громадськості;

4) залежність модернізації закладів культури від якості управлінських навичок безпосередніх очільників цих інституцій та стратегії дій місцевої влади;

5) зосередженість уваги на інфраструктурній, а не на змістовній модернізації закладів культури – збільшені розміри фінансування лише капітальних видатків не можуть вирішити проблему низького попиту на культурні товари та послуги, які пропонуються культурними інституціями.

Світовий досвід дає розуміння того, що підходи до державного управління сферою культури, зокрема забезпечення громадян культурними благами, не є стандартизованими та залежать від багатьох факторів: як від традицій, так і фінансової спроможності держави. Успішність практик, які функціонують в інших країнах, не гарантує такий же ефект при запровадженні їх в Україні, проте розгляд їх як потенційних інструментів є доречним. Зокрема мова йде про автономні від центральної влади Мистецькі Ради, що функціонують у Великій Британії, приватні культурно-мистецькі інституції в Сполучених Штатах Америки, які покликані виконувати функцію з забезпечення громадян культурними благами, французьку систему фінансування культури, яка побудована на усвідомленні цінності мистецтва та креативності в розвитку суспільства загалом, податкові пільги для бізнесу, як форма заохочення інвестування в сферу культури та грантову систему підтримки культурно-мистецьких проєктів як на національному, так і локальному рівнях з метою реалізації права громадян на споживання культурних благ. Серед інструментів забезпечення громадян культурними благами, що використовуються у світових практиках, в Україні можуть бути застосовані такі як функціонування автономних від органів державної влади інституцій, що покликані реалізовувати державну політику в сфері культури України, створення мережі приватних організацій, що виконуватимуть функцію із забезпечення громадян базовими культурними благами, диверсифікація джерел фінансування сфери культури в Україні.

РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИХ ІНСТРУМЕНТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДЯН КУЛЬТУРНИМИ БЛАГАМИ В УКРАЇНІ

3.1. Державна політика щодо забезпечення стандартів надання культурних благ в Україні

У контексті нашого дослідження державна політика щодо забезпечення стандартів надання культурних благ в Україні – це публічне врегулювання процесів, які відповідають за задоволення культурних інтересів громадян України, з метою визначення та дотримання їх якісних та кількісних характеристик. Відповідно державна політика щодо розробки стандартів надання культурних товарів та послуг має ґрунтуватися на дослідженні безпосередніх потреб та інтересів тих, хто буде споживачами цих культурних благ, та середовища в якому ці культурні блага споживатимуться.

Використання бізнес-підходів у процесі розробки вищезазначених стандартів забезпечить їх відповідність запитам та очікуванням членів суспільства. Клієнтоорієнтованість – це тренд, який має використовуватися і в сфері культури, адже лише за допомогою таких підходів аудиторія споживачів культурних товарів та послуг може бути збільшена. Особливим критерієм при розробці стандартів має бути оцінка суспільної цінності товарів та послуг, які надаватимуться громадянам.

Дослідження культурних потреб та інтересів громадян має здійснюватиметься в розрізі секторів культури та мистецтв. Адже розроблені стандарти мають характеризуватися комплексністю та збалансованістю. Саме з огляду на підвищення представленості та доступності послуг та продуктів кожного з секторів культури та мистецтв має бути здійснений аналіз запиту на них.

Важливою вимогою до розроблених стандартів є дотримання інклюзивності. Тому невід’ємною складовою дослідження має стати аналіз

потреб та інтересів споживачів у розрізі вікових, гендерних, соціальних, фізичних та психологічних особливостей. Стандарти хоч і передбачають певну уніфікацію та мінімальний гарантований рівень забезпеченості тими чи іншими благами, проте вони також мають забезпечувати і рівні можливості доступу для всіх членів суспільства. З огляду на це, вибірка при дослідженні культурних потреб та інтересів громадян України має відповідати вимогам інклюзивності.

У держави є всі ресурси, щоб провести подібне дослідження потреб та інтересів споживачів у сфері культури: відповідальним за його проведення має стати «Український центр культурних досліджень», який підпорядковується Міністерству культури та інформаційної політики України.

Пошук шляхів підвищення доступності культурних товарів та послуг є складним завданням в умовах відсутності достатнього рівня розвитку культурної інфраструктури в регіональному вимірі: наявності концертних залів, театрів, кінотеатрів, виставкових приміщень тощо.

Одним із інструментів вирішення вищезазначеної проблеми є цифровізацію культурних товарів та послуг. Фінансові ресурси, які будуть витрачені на оцифрування творів культури та мистецтва, в подальшому можуть зменшити видатки на культуру. Під управлінням держави має залишитися облік та систематизація всіх оцифрованих матеріалів та підтримка серверів, на яких вони будуть зберігатися.

Негативним наслідком подібної трансформації культурних товарів та послуг є втрата якості споживання культурних благ, адже онлайн формат не може повністю компенсувати реальний процес. Також особливістю онлайн споживання є індивідуальність, а не колективність цього процесу, тим самим втрачається відчуття приналежності до спільного культурного простору членів суспільства.

Відповідно з огляду на це важливо пропорційно розділити культурні блага, які можуть забезпечуватися у цифровому форматі, а які мають залишитися в офлайн та виконувати соціалізуючу функцію.

Позитивним виявом цифровізації творів культури та мистецтва є можливість за мінімальних фінансових інвестицій забезпечити рівні можливості споживання культурних благ для усіх членів суспільства, незважаючи на вікові, гендерні, соціальні, фізичні та психологічні особливості.

Сучасні виклики, спричинені пандемією COVID 19, та наявність новоствореного Міністерства цифрової трансформації мають спонукати державу до реалізації запропонованого підходу, зважаючи на те, що існують всі необхідні ресурси для його реалізації, а у суспільства присутні стимули до швидкої адаптації та сприйняття новацій.

Проте викликом для держави за умови реалізації такого підходу стане забезпечення захисту авторських та суміжних прав на об'єкти інтелектуальної власності.

На державу, як на суб'єкта забезпечення культурними благами, покладається обов'язок укладання ліцензійних договорів про використання творів мистецтва. Важливою складовою будь-якого договору є об'єми переданих прав, відповідно має бути механізм обліку кількості користувачів (споживачів) кожного окремого культурного товару або послуги. В умовах масового споживання неліцензійної продукції в Україні – це є серйозним викликом, який може стати на заваді впровадження цифрової системи забезпечення громадян культурними товарами та послугами.

Принагідно варто зауважити, що за останні 5 років велика кількість культурних товарів та послуг в нашій країні створена саме за державної фінансової підтримки – відповідно у розпорядженні держави наявні готові продукти, якими може бути наповнений пакет цифрових товарів та послуг.

Розповсюдження таких культурним благ може відбуватися за прикладом таких майданчиків як Google Arts&Culture, Netflix, Apple Music тощо. Форма реєстрації та розмір оплати може визначатися залежно від розроблених критеріїв.

Окремим аспектом розробки стандартів надання культурних товарів та послуг є визначення форми їх оплати – на безоплатній чи платній основі вони

будуть доступні споживачам. Попередньо вже було згадано про необхідність унормування цього питання, а також одним із респондентів було запропоновано взяти за основу територіальний фактор. Включити до переліку безоплатних послуг – доступ членів територіальної громади до об'єктів матеріальної культурної спадщини, які знаходяться на території їх громади. Такий підхід має бути апробований шляхом проведення публічних консультацій безпосередньо з представниками територіальних громад та органами місцевого самоврядування, адже саме на їх балансі знаходиться лєвова частка культурно-мистецьких інституцій.

Проте обійтися лише одним критерієм для визначення переліку безоплатних культурних благ є недостатнім. З огляду на різні соціальні групи необхідно виокремити їх за метою споживання культурних товарів та послуг. Зокрема діти шкільного віку, студенти та фахова культурна спільнота мають ширші потреби та інтереси ніж інші споживачі культурних благ, бо передумовою споживання культурних товарів та послуг є освітній (науковий) процес, у якому вони беруть участь.

Відповідно при дослідженні інтересів та потреб в сфері культури необхідно класифікувати групи споживачів культурних благ за метою споживання культурних товарів та послуг. Виходячи з цього, до переліку безоплатних культурних благ можуть входити ті товари та послуги, які необхідні індивідам для професійної, наукової та навчальної діяльності, а для інших категорій споживачів такі блага можуть бути платними.

Визначення стандартів надання платних культурних товарів та послуг має ґрунтуватися на якості продукту та попиту на нього. Високий попит та конкурентоспроможність культурного продукту є показником зацікавленості у ньому споживачів. Внаслідок оцінки культурного продукту на якість та затребуваність може формуватися його вартість.

Вартість тих культурних благ, які увійдуть за результатами дослідження культурних потреб та інтересів громадян до переліку платних товарів та послуг, мають мати різну вартість в залежності від вищезгаданих соціальних груп.

З огляду на попередньо окреслені аспекти, важливо зауважити на необхідності формування звички у громадян платити за культурні блага, адже таким чином підвищується цінність культурних продуктів та культурно-мистецької діяльності. З одного боку, сплачуючи за певні культурні товари та послуги, людина відповідальніше ставиться до процесу їх споживання, а з іншого боку – збільшення попиту на культурні продукти підвищує конкуренцію та спонукає культурних операторів та митців підвищувати якість вироблених товарів та послуг, а також, говорячи про масову культуру, створювати продукти з огляду на культурні потреби та інтереси споживачів.

Враховуючи те, що державна політика покликана регулювати процеси, що відповідають за задоволення культурних інтересів громадян України, з метою визначення та дотримання їх якісних та кількісних характеристик, та незважаючи на реформу децентралізації, яка наразі відбувається в Україні, питання розробки стандартів надання культурних благ в Україні знаходиться в компетенції центральних органів виконавчої влади. Задля забезпечення в Україні стандартів надання культурних благ в Україні рекомендується:

- 1) Українському центру культурних досліджень провести дослідження та аналіз культурних потреб та інтересів споживачів культурних благ;
- 2) Міністерству культури та інформаційної політики України провести аналіз культурної інфраструктури, оцінити її спроможність до імплементації онлайн формату забезпечення громадян культурними товарами та послугами;
- 3) Міністерству цифрової трансформації розробити концепцію віртуального центру надання культурних товарів та послуг;
- 4) Кабінету міністрів України, Міністерству фінансів України та Міністерству культури та інформаційної політики України разом із неурядовими експертними організаціями розробити та затвердити стандарти безоплатних та платних культурних товарів та послуг;
- 5) підзвітним Міністерству культури та інформаційної політики України інституціям розробити конкурсні програми державної підтримки на основі результатів дослідження культурних потреб та інтересів громадян.

3.2. Роль держави в залученні фінансових ресурсів для забезпечення громадян України культурними благами

Для визначення ролі держави в залученні фінансових ресурсів для забезпечення громадян України культурними благами спершу необхідно окреслити максимально повний перелік цих фінансових ресурсів, а згодом і роль держави в кожному з них.

Незважаючи на те, що у попередньому підрозділі було запропоновано використовувати переважну платну форму надання громадянам культурних благ, слід виокремити повний спектр можливих фінансових ресурсів, які можуть використовуватися культурними інституціями України в процесі їх діяльності, окрім тих, які залучатимуться безпосередньо від споживачів.

Найперше необхідно зауважити на можливості монетизації економічного потенціалу вітчизняної культурно-мистецької сфери. Наразі в економіках західних країн активно використовується додана вартість від культурно-мистецьких товарів та послуг. Практичним виявом такої тенденції став розвиток культурних та креативних індустрій у всьому світі. В основі такого підходу до культури та мистецтва знаходиться розгляд творчого процесу та/або продукту, як доданої вартості будь-якої іншої діяльності, що може бути дотичною до творчого процесу та/або продукту як безпосередньо, так і опосередковано.

Креативна економіка – це створення та розповсюдження транссекторальних товарів та послуг, де в основі знаходиться креативний підхід. З огляду на діяльність культурно-мистецьких інституцій, які є розповсюджувачами культурних продуктів, важливим її елементом має стати маркетинговий підхід до просування культурних продуктів. Кількісне розширення аудиторії стане передумовою до збільшення фінансових ресурсів кожної окремої інституції та сфери загалом.

У контексті здійснення культурно-мистецькими інституціями підприємницької діяльності виникає необхідність законодавчого унормування

цього процесу. Наразі відповідно до українського законодавства існує два легальних варіанти для здійснення підприємницької діяльності культурно-мистецькими інституціями: 1) створення державного або комунального підприємства; 2) надання послуг, які входять до переліку платних послуг, які можуть надаватися державними і комунальними закладами культури.

За умови першого варіанту основною метою організації має бути отримання прибутків, що є логічним наприклад для палаців культури з можливістю здачі в оренду концертних залів, проте є недоречним з огляду на специфіку роботи театрів, музеїв, бібліотек. Відповідно для таких установ доцільним є надання послуг в межах переліку, дозволеного законодавством. Таким чином, з метою збільшення можливостей для монетизації культурно-мистецького продукту необхідно переглянути та розширити затверджений перелік платних послуг, які можуть надаватися державними і комунальними закладами культури.

У світовому розрізі практика меценатства є звичною формою інвестицій у культурно-мистецьку сферу. Тоді як в Україні цей процес й досі не врегульований на законодавчому рівні та функціонує в обмежених умовах через брак конкретних прозорих інструментів для здійснення пожертвувань.

Важливо зауважити, що мова не йде лише про великі суми фінансової підтримки, але й про формування подібної звички у суспільстві загалом, як одного із дієвих способів стимулювання почуття залученості та відповідальності кожного окремого індивіда за розвиток культурно-мистецької сфери. Інвестуючи фінансові ресурси в будь-що, індивід прагне отримати вигоду від цієї інвестиції в майбутньому. Тобто чим більша кількість індивідуальних пожертв буде здійснена у культурно-мистецьку сферу, тим більшим буде контроль за її діяльністю. Відповідно культурні товари та послуги ставатимуть більш якісними, конкурентоспроможними та клієнтоорієнтованими.

Альтернативним джерелом фінансових ресурсів є податкові пільги для бізнесу за умови інвестицій у розвиток культури та мистецтво. У цьому підході в українських умовах є високий рівень корупціогенного чинника, адже реальні

розміри інвестицій можуть не відповідати розміру пільг, які будуть надані бізнесу. Відповідно велика ймовірність, що такий підхід спровокує уникання сплати податків. Запобігти цьому можна створити прозору та відкриту систему обліку таких пільг.

Вищезазначені джерела приватних фінансових ресурсів не є вичерпними та можуть бути доповнені внаслідок більш широкого дослідження світових практик фінансування культури та мистецтва.

Оптимізація державного фінансування культурно-мистецької сфери в Україні є необхідним заходом в умовах постійного дефіциту бюджету та урізання видатків на культуру.

Перш за все, має бути створена справедлива система розподілу бюджетних коштів між різними складовими сфери культури. Для цього необхідно розробити державну стратегію гуманітарної політики та критерії аналізу ефективності діяльності культурно-мистецьких інституцій. Ці два заходи є невід'ємною складовою один одного та мають бути впровадженні одночасно. Адже наявність стратегії забезпечить системний розвиток культурно-мистецької сфери, а чіткі індикатори для оцінки ефективності закладів культури забезпечать внутрішню конкуренцію.

Детальніше необхідно розглянути позитивні суспільно важливі наслідки, які можуть бути від розробленої системи моніторингу та оцінювання діяльності культурно-мистецьких інституцій. Насамперед, залежність об'ємів державного фінансування від успішності діяльності інституції спонукатиме до вироблення якісніших культурних товарів та послуг. Заклади культури матимуть мотивацію до підвищення рівня конкурентоспроможності культурних продуктів. За умови наявності такого критерії як «відповідність культурним потребам та інтересам споживачів» також буде зростати рівень клієнтоорієнтованості культурних товарів та послуг.

Не менш важливим є поліпшення управлінських процесів всередині інституцій: більш раціональне використання коштів, оптимізація кадрового

складу (зменшення кількості співробітників за умови підвищення їх компетенцій), навчання персоналу у відповідності до сучасних трендів.

Створивши справедливу систему розподілу державних видатків між культурно-мистецькими інституціями, суспільство отримає можливість споживати якісніші культурні продукти, а держава позбудеться неефективного та нерационального використання бюджетних коштів.

Одним із прикладів прозорої системи державного фінансування є грантова підтримка сфери культури: ця модель використовується у Великій Британії та у 2018 році була частково запроваджена в Україні – створено Український культурний фонд, який надає грантову підтримку культурно-мистецьким проектам внаслідок проходження конкурсного експертного відбору. Проте Українським культурним фондом здійснюється державна фінансова підтримка лише культурно-мистецьких заходів: відповідно до Закону України «Про Український культурний фонд» не дозволяється фінансування капітальних витрат та поточної діяльності інституцій, надання субгрантів. Відповідно можуть бути розширені напрями фінансування Українського культурного фонду або створено окремі інституції за прикладом Державного фонду регіонального розвитку, який займається фінансуванням інфраструктурних проектів загалом.

Змішаною формою фінансування культурно-мистецької сфери, яка вже використовується в Україні, є державно-приватне партнерство. Відповідно до Закону України «Про державно-приватне партнерство» до сфер його застосування належать у тому числі сфера культури, управління пам'ятками архітектури, культурної спадщини, туризм, рекреація [51]. З огляду на світовий досвід така форма управління та фінансування культурно-мистецькою сфери є недооціненою в Україні. Відповідно до американської моделі майже половина від усієї сукупності локальних закладів культури мають приватну форму власності, проте є уповноваженими державою для забезпечення громадян культурними благами на місцевому рівні.

Отже, підсумовуючи, сформулюємо перспективні напрями залучення державою фінансових ресурсів для забезпечення громадян України культурними благами, якими є:

- 1) монетизація культурно-мистецької сфери за допомогою стимулювання розвитку культурних і креативній індустрій та загалом креативної економіки;
- 2) популяризація практики меценатства у суспільстві (попередньо забезпечивши законодавче підґрунтя для цього);
- 3) розробка критеріїв справедливого розподілу бюджетних коштів, які ґрунтуватимуться на показниках ефективності та результативності діяльності культурно-мистецьких інституцій;
- 4) розширення практики застосування державно-приватного партнерства у сфері культури.

3.3. Центри надання культурних послуг як інструмент забезпечення громадян базовими культурними благами в Україні

Враховуючи те, що предметом проведеного дослідження є інструменти забезпечення громадян культурними благами в Україні, то доцільним є розгляд ще одного дієвого державно-управлінського інструмента, який покликаний модернізувати наявну систему закладів культури. Мова йде про створення центрів надання культурних послуг, яке було запропоноване Міністерством культури України та затверджене планом заходів щодо реалізації «Концепції реформування системи забезпечення населення культурними послугами» [33].

Перш за все, для створення центрів надання культурних послуг необхідно унормувати поняття культурних послуг. Наразі це поняття зустрічається в законодавстві лише, як тлумачення культурного блага. У широкому розумінні, культурні послуги – це активності культурного, креативного та аудіовізуального секторів, результат яких споживається у процесі їх реалізації та спрямований на задоволення культурних потреб споживачів.

Враховуючи те, що наразі Міністерство культури та інформаційної політики України не презентувало концепцію створення центрів надання культурних послуг, то ми маємо змогу лише запропонувати своє бачення цього процесу. Грунтуючись на результатах дослідження культурних потреб громадян України, отриманих нами внаслідок проведених інтерв'ю (Додаток А) маємо змогу стверджувати про необхідність розробки так званого «конструктора зі створення центру надання послуг». Його необхідність обґрунтовується такими факторами як різна спроможність кожної окремої громади, особливість територіального розташування, культурні потреби та інтереси членів громади, якість та кількість наявної культурної інфраструктури, кількість споживачів, на яких буде розрахований центр. Тобто форми та наповнення цих центрів мають бути розроблені у різних конфігураціях, які відповідатимуть вищеперерахованим факторам. Такий підхід до імплементації цієї ініціативи забезпечить фактичну дієвість та швидку адаптацію новостворених центрів надання культурних послуг до середовища.

Розроблений «конструктор» має супроводжуватися роз'яснювальними матеріалами з інформацією про те, які заходи та яких етапах мають бути здійснені органами місцевого самоврядування для успішного подальшого функціонування центрів надання культурних послуг. Органи місцевого самоврядування самостійно мають провести інвентаризацію культурної інфраструктури громади, дослідити потреби та інтереси членів громади та сформулювати запит на культурні блага, проаналізувати наявні кадрові ресурси. Підготовчий етап є ключовим у процесі створення подібних центрів та допомагає членам територіальної громади визначити максимально прийнятну форму центру надання культурних послуг.

Перелік культурних послуг, який може надаватися центрами, має бути визначений максимально широко, щоб забезпечити автономність кожного такого центру та можливість створення унікальної конфігурації культурних послуг, яка відповідатиме запиту споживачів. Технологічні та інформаційні картки (подібні до тих, що розробляються для адміністративних послуг) мають

бути підготовлені для кожної культурної послуги з затвердженого переліку. Згодом безпосередньо співробітники центрів надання культурних послуг адаптують та оприлюднять технологічні та інформаційні картки до кожної послуги, яка надаватиметься їх центром.

Враховуючи те, що громадою може бути вирішено як зберегти класичні заклади культури, так і створити центри надання культурних послуг, то останні мають кардинально відрізнятись змістовно від інших закладів. Такою особливістю можуть стати онлайн-послуги, які надаватимуться культурними центрами. Мова йде про перегляд вистав, кінофільмів, виставок та інших культурних продуктів, фізичний доступ до яких є ускладненим. Незважаючи на те, що за допомогою мережі інтернет ці культурні продукти можуть споживатися індивідуально поза межами центрів надання культурних послуг, актуальність їх не нівелюється, адже процес боротьби з піратством та посилення захисту авторських прав в Україні зумовить потребу в забезпеченні ліцензійного доступу до об'єктів авторського права. Центри надання культурних послуг можуть стати посередниками між правовласниками та споживачами.

Підтвердженням раціональності запропонованого твердження є дискусія представників сфери культури щодо можливості здійснення своєї основної діяльності культурно-мистецькими інституціями та отримання прибутків від неї в умовах загальнонаціонального карантину пов'язаного з COVID 19. Наразі більшість закладів культури відкрила безкоштовний онлайн-доступ до тих культурних продуктів, які за звичайних умов приносили їм прибуток. Ця ситуація спонукала культурних операторів розпочати дискусію щодо шляхів забезпечення функціонування онлайн-формату надання культурних послуг на постійній основі.

Процес цифровізації культурних товарів та послуг неодмінно має супроводжуватися освітньою складовою зі споживання цих культурних благ. Засобами реалізації цієї функції має бути розроблена профільним центральним органом виконавчої влади та може бути забезпечена центрами надання культурних послуг.

Центри надання культурних послуг також можуть виконувати так звану акумулюючу функцію по відношенню до результатів культурно-мистецьких проєктів, профінансованих державою (наприклад, проєкти, які реалізуються за підтримки Українського культурного фонду). Цей механізм забезпечить сталість та тривалість державних інвестицій у культурно-мистецьку сферу.

Фінансування центрів надання культурних послуг, на наше переконання, має бути диверсифікованим – можливі варіанти залучення фінансових ресурсів мають бути описані в інформаційних матеріалах по створенню центрів. До переліку цих джерел можуть входити: фінансування з центрального та місцевого бюджетів (детально система розподілу видатків на сферу культуру, у тому числі на центри надання культурних послуг, розглянута у попередньому підрозділі), залучення грантових коштів, прибуток від власної діяльності тощо.

Дотичним до джерел фінансування є питання безоплатної та платної форми надання культурних послуг центрами. З огляду на проведене дослідження, в якому було проаналізовано міжнародний досвід, українську законодавчу базу, результати соціологічних досліджень та експертні інтерв'ю, слід зауважити, що форма оплати за користування центрами надання культурних послуг має ґрунтуватися на фінансових можливостях членів територіальних громад та їх культурних потреб (детально про перелік платних та безоплатних культурних послуг йшлося у попередньому підрозділі цього дослідження).

Кадрове забезпечення центрів надання культурних послуг в Україні є викликом, який можна порівняти із системою фінансування центрів, адже нові та формою і змістом установи потребують кваліфікованих та прогресивних менеджерів. Навіть у містах-мільйонниках, де сконцентровані основні кадрові ресурси країни та наявні можливості для професійного розвитку, у закладах культури працюють переважно профільні фахівці без менеджерської освіти, що унеможливорює ефективне управління інституціями та раціональне використання доступних.

Саме від людей, які створюватимуть стратегії функціонування центрів надання культурних послуг та їх дорожні карти, залежить успішність реалізації

цієї ініціативи. Відповідно, окрім інформаційних матеріалів, які допоможуть визначити формат та наповнення центрів, мають бути створені тренінгові навчальні курси для співробітників цих установ. Дослідження культурної інфраструктури в умовах децентралізації, проведене за ініціативи Міністерства культури України, показало обнадійливі цифри – незважаючи на те, що 53% менеджерів не проходили навчання в рамках реформи децентралізації, 91% з них мають бажання та наміри підвищити власну кваліфікації, а 97% розуміють важливість в профільному навчанні своїх підлеглих [52]. Такі настрої серед аудиторії, яка потенційно може бути залучена до роботи в центрах надання культурних послуг, є втішними та мають бути використані для забезпечення реалізації ініціативи зі створення центрів.

Не менш важливим є фінансова мотивація колективів новостворених центрів – заробітна плата співробітників має ґрунтуватися на середньоринкових показниках по регіону. Для реалізації такого підходу до оплати праці, необхідно законодавчо дозволити центрам самостійно визначати заробітну плату співробітників за ринковим підходом.

Спроможність центрів надання культурних послуг як державно-управлінського інструменту забезпечення громадян базовими культурними благами в Україні безпосередньо залежить від темпів розвитку сфери культури в регіонах України. Основною передумовою успішної реалізації ініціативи зі створення центрів надання культурних послуг є тісний зв'язок процесів її розробки та імплементації з безпосередніми її бенефіціарами, відповідно перманентне проведення моніторингу реалізації ініціативи та швидке реагування на його результати з подальшими корективами ініціативи. Загалом для реалізації в Україні ініціативи зі створення центрів надання культурних послуг як інструменту забезпечення громадян базовими культурними благами в Україні необхідно:

- 1) Міністерству культури та інформаційної політики України підготувати Концепцію створення центрів надання культурних послуг та провести публічні консультації зі стейкхолдерами щодо цього питання;

2) Міністерству цифрової трансформації та Міністерству розвитку громад та територій долучитися до робочої групи з розробки конструктора для створення центрів;

3) Кабінету міністрів України, Міністерству фінансів України та Міністерству культури та інформаційної політики України разом із неурядовими експертними організаціями розробити пропозиції змін у законодавство щодо системи фінансування закладів культури, зокрема новостворених центрів надання культурних послуг;

4) підзвітним інституціям Міністерству культури та інформаційної політики України розробити конкурсні програми державної підтримки комплексних навчальних програм для співробітників центрів надання культурних послуг.

Висновки до розділу 3

Враховуючи те, що державна політика покликана регулювати процеси, що відповідають за задоволення культурних інтересів громадян України, з метою визначення та дотримання їх якісних та кількісних характеристик, та незважаючи на реформу децентралізації, яка наразі відбувається в Україні, питання розробки стандартів надання культурних благ в Україні знаходиться в компетенції центральних органів виконавчої влади. Задля забезпечення в Україні стандартів надання культурних благ в Україні рекомендується:

1) Українському центру культурних досліджень провести дослідження та аналіз культурних потреб та інтересів споживачів культурних благ в Україні;

2) Міністерству культури та інформаційної політики України провести аналіз культурної інфраструктури, оцінити її спроможність до імплементації онлайн формату забезпечення громадян культурними товарами та послугами;

3) Міністерству цифрової трансформації розробити концепцію віртуального центру надання культурних товарів та послуг;

4) Кабінету міністрів України, Міністерству фінансів України та Міністерству культури та інформаційної політики України разом із неурядовими експертними організаціями розробити та затвердити стандарти безоплатних та платних культурних товарів та послуг;

5) підзвітним Міністерству культури та інформаційної політики України інституціям розробити конкурсні програми державної підтримки на основі результатів дослідження культурних потреб та інтересів громадян.

Щодо ролі держави у залученні фінансових ресурсів для забезпечення громадян України культурними благами можемо сформулювати перспективні напрями залучення державою фінансових ресурсів для забезпечення громадян України культурними благами, якими є:

1) монетизація культурно-мистецької сфери за допомогою стимулювання розвитку культурних і креативних індустрій та загалом креативної економіки;

2) популяризація практики меценатства у суспільстві (попередньо забезпечивши законодавче підґрунтя для цього);

3) розробка критеріїв справедливого розподілу бюджетних коштів, які ґрунтуватимуться на показниках ефективності та результативності діяльності культурно-мистецьких інституцій;

4) розширення практики застосування державно-приватного партнерства у сфері культури.

Спроможність центрів надання культурних послуг як державно-управлінського інструменту забезпечення громадян базовими культурними благами в Україні безпосередньо залежить від темпів розвитку сфери культури в регіонах України. Основною передумовою успішної реалізації ініціативи зі створення центрів надання культурних послуг є тісний зв'язок процесів її розробки та імплементації з безпосередніми її бенефіціарами, відповідно перманентне проведення моніторингу реалізації ініціативи та швидке реагування на його результати з подальшими корективами ініціативи. Загалом для реалізації в Україні ініціативи зі створення центрів надання культурних послуг як

інструменту забезпечення громадян базовими культурними благами в Україні необхідно:

1) Міністерству культури та інформаційної політики України підготувати Концепцію створення центрів надання культурних послуг та провести публічні консультації зі стейкхолдерами щодо цього питання;

2) Міністерству цифрової трансформації та Міністерству розвитку громад та територій долучитися до робочої групи з розробки конструктора для створення центрів надання культурних послуг;

3) Кабінету міністрів України, Міністерству фінансів України та Міністерству культури та інформаційної політики України разом із неурядовими експертними організаціями розробити пропозиції змін у законодавство щодо системи фінансування закладів культури, зокрема новостворених центрів надання культурних послуг;

4) підзвітним інституціям Міністерству культури та інформаційної політики України розробити конкурсні програми державної підтримки комплексних навчальних програм для співробітників центрів надання культурних послуг.

ВИСНОВКИ

1. Основними поняттями, необхідними для аналізу державного управління сферою культури в Україні, є такі поняття як культура, мистецтво, сфера культури, культурна політика, культурна діяльність, культурна інституція, культурний оператор, креативна економіка, креативне підприємництво, культурні та креативні індустрії, культурне благо, культурні товари, культурні послуги. Комплексним поняттям, яке було використано в дослідженні та якому була спроба надати тлумачення, є базовий набір культурних благ. Поняття «базовий набір культурних благ» наразі є сукупністю нормативів із забезпечення населення культурними товарами та послугами (переліку, змісту та обсягів надання послуг), адже культурне благо за визначенням законодавця є культурними товарами та послугами, які покликані задовольняти потреби та інтереси громадян. Відповідно визначення базового набору культурних товарів та послуг для всього населення потребує додаткових наукових пошуків та підходів до дослідження цього комплексного поняття.

У результаті визначення теоретичного підґрунтя дослідження державного управління сферою культури в Україні, було виявлено одностайну позицію наукового середовища в необхідності створення довгострокової культурної стратегії України, яка би враховувала актуальні потреби та інтереси членів українського суспільства, перегляду системи фінансування культурно-мистецької сфери та визнання першочерговості питань культури як для внутрішньої, так і зовнішньої політики. Також, враховуючи проаналізовані теоретичні напрацювання, можна стверджувати, що наразі відсутні дослідження, які би давали відповідь щодо шляхів реформування державного управління сферою культури, у частині перегляду інструментів забезпечення громадян культурними благами в Україні.

Визначена методологія дослідження інструментів забезпечення громадян культурними благами в державному управлінні сферою культури в Україні є комплексною й складається з загальнологічних, емпіричних та теоретичних

методів дослідження, а також застосування системного та міждисциплінарного підходу, що уможлиблює цілісний розгляд досліджуваного предмету у його взаємозв'язках та розвитку.

2.Сьогодні сфера культури в Україні регулюється низкою нормативно-правових актів, серед яких Закони України «Про культуру», «Про телебачення і радіомовлення», «Про кінематографію», «Про театри і театральну справу», «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про музеї та музейну справу», «Про охорону культурної спадщини», «Про видавничу справу» тощо. Зважаючи на здійснений аналіз, можемо стверджувати, що стан нормативно-правового регулювання процесів надання та споживання культурних благ в Україні сьогодні є незадовільним, адже 4 із 8 секторів культури та мистецтва не мають профільних законів (сектори аудіального мистецтва, моди та дизайну, візуального мистецтва, культурних та креативних індустрій), а законодавчо затвердженні стандарти забезпечення культурними благами громадян України не відповідають актуальним потребам споживачів. Серед проблем, які наразі законодавчо не врегульовані та стосуються процесів надання та споживання культурних благ в Україні, є недоступність для громадян культурних благ у регіональному вимірі, не інвентаризованість культурної інфраструктури України та не закріпленість можливостей сучасних інформаційних технологій, як однієї з форм вияву культурного блага.

3.Безпосередня взаємозалежність базового набору культурних благ та культурних потреб громадян України є передумовою для ефективного функціонування сфери культури в Україні. Взаємозалежність цих двох понять впливає на загальний рівень задоволення культурних потреб громадян України та є новим підходом в державному управлінні сферою культури в Україні. Серед проблем, які здійснюють вплив на можливість та якість реалізації запропонованого підходу, можна визначити такі:

1) етап реформи децентралізації, який наразі проходить територіальна громада, адже неможливість управляти всіма об'єктами культурної інфраструктури до створення об'єднаних територіальних громад, які

знаходяться на території громади, унеможлиблює збалансований та системний розвиток сфери культури;

2) не налагоджена взаємодія органів місцевого самоврядування з місцевими адміністраціями та центральними органами виконавчої влади наразі ускладнює процес реалізації культурно-мистецьких ініціатив першими через дублювання повноважень з другими та різні рівні підпорядкування;

3) переважання декларативних практик взаємодії органів місцевого самоврядування з членами територіальних громад через відсутність чітких інструментів врахування результатів цієї взаємодії та готовності місцевої влади дослухатися до потреб, інтересів та пропозицій громадськості;

4) залежність модернізації закладів культури від якості управлінських навичок безпосередніх очільників цих інституцій та стратегії дій місцевої влади;

5) зосередженість уваги на інфраструктурній, а не на змістовній модернізації закладів культури – збільшені розміри фінансування лише капітальних видатків не можуть вирішити проблему низького попиту на культурні товари та послуги, які пропонуються культурними інституціями.

4. Світовий досвід дає розуміння того, що підходи до державного управління сферою культури, зокрема забезпечення громадян культурними благами, не є стандартизованими та залежать від багатьох факторів: як від традицій, так і фінансової спроможності держави. Успішність практик, які функціонують в інших країнах, не гарантує такий же ефект при запровадженні їх в Україні, проте розгляд їх як потенційних інструментів є доречним. Зокрема мова йде про автономні від центральної влади Мистецькі Ради, що функціонують у Великій Британії, приватні культурно-мистецькі інституції в Сполучених Штатах Америки, які покликані виконувати функцію з забезпечення громадян культурними благами, французьку систему фінансування культури, яка побудована на усвідомленні цінності мистецтва та креативності в розвитку суспільства загалом, податкові пільги для бізнесу, як форма заохочення інвестування в сферу культури та грантову систему підтримки культурно-мистецьких проєктів як на національному, так і локальному рівнях з метою

реалізації права громадян на споживання культурних благ. Серед інструментів забезпечення громадян культурними благами, що використовуються у світових практиках, в Україні можуть бути застосовані такі як функціонування автономних від органів державної влади інституцій, що покликані реалізовувати державну політику в сфері культури України, створення мережі приватних організацій, що виконуватимуть функцію із забезпечення громадян базовими культурними благами, та диверсифікація джерел фінансування сфери культури в Україні.

5. Враховуючи те, що державна політика покликана регулювати процеси, що відповідають за задоволення культурних інтересів громадян України, з метою визначення та дотримання їх якісних та кількісних характеристик, та незважаючи на реформу децентралізації, яка наразі відбувається в Україні, питання розробки стандартів надання культурних благ в Україні знаходиться в компетенції центральних органів виконавчої влади. Задля забезпечення в Україні стандартів надання культурних благ в Україні рекомендується:

- 1) Українському центру культурних досліджень провести дослідження та аналіз культурних потреб та інтересів споживачів культурних благ в Україні;
- 2) Міністерству культури та інформаційної політики України провести аналіз культурної інфраструктури, оцінити її спроможність до імплементації онлайн формату забезпечення громадян культурними товарами та послугами;
- 3) Міністерству цифрової трансформації розробити концепцію віртуального центру надання культурних товарів та послуг;
- 4) Кабінету міністрів України, Міністерству фінансів України та Міністерству культури та інформаційної політики України разом із неурядовими експертними організаціями розробити та затвердити стандарти безоплатних та платних культурних товарів та послуг;
- 5) підзвітним Міністерству культури та інформаційної політики України інституціям розробити конкурсні програми державної підтримки на основі результатів дослідження культурних потреб та інтересів громадян України.

7.Щодо ролі держави у залученні фінансових ресурсів для забезпечення громадян України культурними благами можемо сформулювати перспективні напрями залучення державою фінансових ресурсів для забезпечення громадян України культурними благами, якими є:

- 1) монетизація культурно-мистецької сфери за допомогою стимулювання розвитку культурних і креативних індустрій та загалом креативної економіки;
- 2) популяризація практики меценатства у суспільстві (попередньо забезпечивши законодавче підґрунтя для цього);
- 3) розробка критеріїв справедливого розподілу бюджетних коштів, які ґрунтуватимуться на показниках ефективності та результативності діяльності культурно-мистецьких інституцій;
- 4) розширення практики застосування державно-приватного партнерства у сфері культури.

8.Спроможність центрів надання культурних послуг як державно-управлінського інструменту забезпечення громадян базовими культурними благами в Україні безпосередньо залежить від темпів розвитку сфери культури в регіонах України. Основною передумовою успішної реалізації ініціативи зі створення центрів надання культурних послуг є тісний зв'язок процесів її розробки та імплементації з безпосередніми її бенефіціарами, відповідно перманентне проведення моніторингу реалізації ініціативи та швидке реагування на його результати з подальшими корективами ініціативи. Загалом для реалізації в Україні ініціативи зі створення центрів надання культурних послуг як інструменту забезпечення громадян базовими культурними благами в Україні необхідно:

- 1) Міністерству культури та інформаційної політики України підготувати Концепцію створення центрів надання культурних послуг та провести публічні консультації зі стейкхолдерами щодо цього питання;

2) Міністерству цифрової трансформації та Міністерству розвитку громад та територій долучитися до робочої групи з розробки конструктора для створення центрів надання культурних послуг;

3) Кабінету міністрів України, Міністерству фінансів України та Міністерству культури та інформаційної політики України разом із неурядовими експертними організаціями розробити пропозиції змін у законодавство щодо системи фінансування закладів культури, зокрема новостворених центрів надання культурних послуг;

4) підзвітним інституціям Міністерству культури та інформаційної політики України розробити конкурсні програми державної підтримки комплексних навчальних програм для співробітників центрів надання культурних послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про культуру : Закон України від 14 груд. 2010 р. № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17> (дата звернення: 10.12.2019).
2. Безклубенко С. Д. Про поняття культура та культуру визначення понять. *Культура і мистецтво у сучасному світі*. 2013. №. 14. С. 6–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kmss_2013_14_3 (дата звернення: 10.12.2019).
3. Шестак В. С. Мистецтво та структура мистецької діяльності як об'єкти адміністративно-правового забезпечення. *Право і Безпека*. 2012. № 4. С. 112-116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2012_4_26 (дата звернення: 10.12.2019).
4. Здіорук С. І., Литвиненко О. М., Розумна О. П. Культурна політика України: національна модель у європейському контексті : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2012. 64 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2013-02/Kultura_Zdioruk-beb1d.pdf (дата звернення: 15.12.2019).
5. Культура та креативність для порозуміння та розвитку. Стратегія Українського культурного фонду на 2019-2021 роки / Український культурний фонд. URL: <https://ucf.in.ua/storage/docs/12022019/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D1%83.pdf> (дата звернення: 15.12.2019).
6. Про затвердження Державного стандарту надання безоплатних послуг клубними та бібліотечними закладами культури державної та комунальної форм власності : наказ М-ва культури України від 15 жовт. 2013 р. № 983 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1966-13> (дата звернення: 20.12.2019).

7. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися державними і комунальними закладами культури : постанова Кабінету Міністрів України від 12 груд. 2011 р. № 1271 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1271-2011-%D0%BF> (дата звернення: 20.12.2019).

8. Про схвалення Концепції реформування системи забезпечення населення культурними послугами : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 січ. 2019 р. № 27-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27-2019-%D1%80> (дата звернення: 20.12.2019).

9. Данн, Вільям Н. Державна політика: вступ до аналізу/пер. з англ. Г.Є. Краснокутського : підручник. Одеса : АО БАХВА, 2005. 504 с. URL: https://issuu.com/irf_ua/docs/wdann_bakhva_2005 (дата звернення: 15.01.2020).

10. Chartrand H. H., McCaughey C. The Arm's Length Principle And The Arts: An International Perspective-Past, Present And Future. Washington, 1989. URL: <https://www.americansforthearts.org/by-program/reports-and-data/legislation-policy/naappd/the-arms-length-principle-and-the-arts-an-international-perspective-past-present-and-future> (Last accessed: 15.01.2020).

11. Аналітичний звіт щодо стану культури та культурної політики України. *Культура і Креативність* : веб-сайт URL: [https://www.culturepartnership.eu/upload/editor/2017/DOCS/_EaP%20Culture%20Base-line%20Report%20UKRAINE%20\(Ukrainian\).pdf](https://www.culturepartnership.eu/upload/editor/2017/DOCS/_EaP%20Culture%20Base-line%20Report%20UKRAINE%20(Ukrainian).pdf) (дата звернення: 30.01.2020).

12. Концепція нової національної культурної політики України. Культурний код Східного партнерства. *Центр культурного менеджменту* : веб-сайт URL: http://www.kultura.org.ua/wp-content/uploads/FINALConcept_Road-Map_UA_Culture-Coding-EaP.pdf (дата звернення: 30.01.2020).

13. Економічна привабливість української культури : аналітична доповідь. Київ : ФОП Лопатіна О. О., 2019. 112 с. URL: http://www.ier.com.ua/files/publications/Special_research/2019_UCF_report_full.pdf (дата звернення: 07.02.2020).

14. Мерзляк А. В., Огнар'ов Є. С. Державне управління сферою культури: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2017. № 1(17) URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2017-01\(17\)/index.html](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2017-01(17)/index.html) (дата звернення: 10.02.2020).

15. Кращі практики надання культурних послуг: опитування для об'єднаних громад. *Асоціація ОТГ* : веб-сайт URL: https://hromady.org/%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%89%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8-%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D0%BF%D0%BE/?fbclid=IwAR2h1tRtL7au7EgXkXB_S50-dmZqeflOdLuXJWj44S0umVxmz7LaW2g0wiw (дата звернення: 25.02.2020).

16. Костира І. О. Культурна політика України в умовах євроінтеграції. *Гілея: науковий вісник*. 2018. № 131. С. 384–387. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2018_131_102 (дата звернення: 10.02.2020).

17. Здіорук С. І. Культурна політика України: національна модель у європейському контексті : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2012. 64 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2013-02/Kultura_Zdioruk-beb1d.pdf (дата звернення: 10.02.2020).

18. Широченко З. В. Культурна політика держави – формотворчий принцип її національної ідентичності. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць*. 2007. № 2(20). С. 102–105. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/8651> (дата звернення: 10.02.2020).

19. Бойко В. І. Вплив державного регулювання на регіональний розвиток сфери культури в умовах децентралізації управління. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2016. № 2 (34). С. 69–73. URL: http://old.bumib.edu.ua/sites/default/files/visnyk/17_11.pdf (дата звернення: 10.02.2020).

20. Шестак В. С. Мистецтво та структура мистецької діяльності як об'єкти адміністративно-правового забезпечення. *Право і безпека : наук. журн.*

2012. № 4 (46). С. 112–116. URL: http://old.pb.univd.edu.ua/?action=publications&pub_name=pravo_i_bezpeka&pub_id=305974&mid=8&year=2012&pub_article=311705 (дата звернення: 10.02.2020).

21. Дубок І. П. Джерела фінансування сфери культури в Україні та напрями їх розширення. *Вісник НАДУ*. 2015. № 2. С. 63–70 URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2015/06/10.pdf> (дата звернення: 10.02.2020).

22. Конституція України / Верховна Рада України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.03.2020).

23. Про телебачення і радіомовлення : Закон України від 21 груд. 1993 р. № 3759-ХІІ URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3759-12> (дата звернення: 01.03.2020).

24. Про кінематографію : Закон України від 13 січ. 1998 р. № 9/98-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.03.2020).

25. Про театри і театральну справу : Закон України від 31 трав. 2005 р. № 2605-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2605-15> (дата звернення: 02.03.2020).

26. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27 січ. 1995 р. № 32/95-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 02.03.2020).

27. Про музеї та музейну справу : Закон України від 29 черв. 1995 р. № 249/95-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 02.03.2020).

28. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08 черв. 2000 р. № 1805-ІІІ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> (дата звернення: 02.03.2020).

29. Про видавничу справу : Закон України від 05 черв. 1997 р. № 318/97-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/318/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 03.03.2020).

30. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : указ Президента України від 12 січ. 2015 р. № 5/2015 URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 03.03.2020).

31. Про схвалення Довгострокової стратегії розвитку української культури - стратегії реформ : розпорядження Кабінету Міністрів України від 01 лют. 2016 р. № 119-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119-2016-%D1%80> (дата звернення: 03.03.2020).

32. Про схвалення Концепції реформування системи забезпечення населення культурними послугами : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 січ. 2019 р. № 27-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27-2019-%D1%80> (дата звернення: 03.03.2020).

33. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформування системи забезпечення населення культурними послугами : розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 трав. 2019 р. № 355-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/355-2019-%D1%80> (дата звернення: 03.03.2020).

34. Богдан О. В. Деякі аспекти культурних практик і культурної інфраструктури України: результати всеукраїнського опитування (за даними Київського міжнародного інституту соціології). Одеса : ВГО «Асоціація сприяння самоорганізації населення», 2010. 75 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1d1WQkvZ69QuLg9vxMjgKV6k2pXbNNsFX/view> (дата звернення: 03.03.2020).

35. Стратегія розвитку міста до 2020 року. *Чернігівська міська рада* : веб-сайт. URL: http://www.chernigiv-rada.gov.ua/filesstatic/rozvitok/Strategiya%202020_12-05-2017_10-31.pdf (дата звернення: 14.03.2020).

36. Маріуполь: стратегія розвитку – 2021. *Маріупольська міська рада* : веб-сайт. URL:

<https://mariupolrada.gov.ua/uploads/ckeditor/%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%202021/Strategy-2021-UKR%20%283%29.pdf> (дата звернення: 14.03.2020).

37. Реєстр програми Культурні столиці України. *Український культурний фонд* : веб-сайт. URL:

https://ucf.in.ua/m_programs/5dbb6944bfc13b3f7a50bfa4/register?type=rating (дата звернення: 14.03.2020).

38. Звіт з виконання показників Стратегії 2021 за 2018 рік. *Маріупольська міська рада* : веб-сайт. URL:

<https://mariupolrada.gov.ua/uploads/ckeditor/%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%202021/%D0%9E%D1%82%D1%87%D0%B5%D1%82%20%D0%BF%D0%BE%20%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D0%B8%202018.pdf> (дата звернення: 14.03.2020).

39. Стратегія розвитку міста Острога на період до 2028 року. *Острозька міська рада* : веб-сайт. URL: <https://www.ostroh.rv.ua/city/strategy2028> (дата звернення: 14.03.2020).

40. National Members. *International Federation of Arts Councils and Culture Agencies* : веб-сайт. URL: <https://ifacca.org/en/members/current-members/national-members/> (Last accessed: 15.03.2020).

41. Arts Council budget for 2018–2022 increases culture funding for UK regions. *The culture diary* : веб-сайт. URL: <https://www.theculturediary.com/stories/arts-council-budget-2018%E2%80%932022-increases-culture-funding-uk-regions> (Last accessed: 15.03.2020).

42. Policy paper 2010 to 2015 government policy: arts and culture. *GOV:UK* : веб-сайт. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/2010-to-2015-government-policy-arts-and-culture/2010-to-2015-government-policy-arts-and-culture> (Last accessed: 15.03.2020).
43. Requirements of funded organizations. *Arts Council England* : веб-сайт. URL: <https://www.artscouncil.org.uk/npompm-funding-relationships-2018-22/npompm-funding-requirements#section-2> (Last accessed: 15.03.2020).
44. Government Funding for the Arts. *Americans for the Arts* : веб-сайт. URL: <https://www.americansforthearts.org/by-program/reports-and-data/legislation-policy/naappd/government-funding-for-the-arts-2019> (Last accessed: 20.03.2020).
45. Profile of Local Arts Agencies. *Americans for the Arts* : веб-сайт. URL: <https://www.americansforthearts.org/by-program/networks-and-councils/local-arts-network/facts-and-figures/profile-of-local-arts-agencies> (Last accessed: 20.03.2020).
46. Research Report:2018 Profile of Local Arts Agencies. *Americans for the Arts* : веб-сайт. URL: https://www.americansforthearts.org/sites/default/files/2018_LocalArtsAgencyProfile_FullReport_REVISED.pdf (Last accessed: 20.03.2020).
47. Pflieger S. Financing the Arts in France. *ENCATC Journal of Cultural Management and Policy*. Vol. 3, № 1. URL: https://www.encatc.org/media/2692-encatc_journal_vol3_issue_1_2013415.pdf (Last accessed: 20.03.2020).
48. Heritage: for the preservation of our collective memory. *Fondation de France* : веб-сайт. URL: <https://www.fondationdefrance.org/fr/patrimoine-pour-la-preservation-de-notre-memoire-collective> (Last accessed: 20.03.2020).
49. Urrutiaguer D. Cultural patronage and financing of French non-profit performing arts companies. 18th ACEI Conference. Montréal, 2014. URL: https://editorialexpress.com/cgi-bin/conference/download.cgi?db_name=ACEI2014&paper_id=165 (Last accessed: 20.03.2020).
50. Керн Ф. Огляд культурної політики України : звіт експертів Ради Європи. *Міністерство культури України* : веб-сайт. URL:

http://195.78.68.75/mcu/control/publish/article?art_id=245250759 (дата звернення: 22.03.2020).

51. Про державно-приватне партнерство : Закон України від 01 лип. 2010 р. № 2404-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17> (дата звернення: 22.03.2020).

52. Культурна інфраструктура в умовах децентралізації. *Український кризовий медіа-центр* : веб-сайт. URL: <http://ucmc.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Analitichnij-zvit-KIVUD.pdf> (дата звернення: 22.03.2020).

ДОДАТКИ

Додаток А

СЦЕНАРІЙ ІНТЕРВ'Ю

Тема інтерв'ю: «Культурні потреби громадян України та стан їх забезпечення на місцевому рівні».

Вид інтерв'ю: напівструктуроване глибинне інтерв'ю з відкритими питаннями.

Вимоги до респондентів: досвід роботи в профільних підрозділах органів місцевого самоврядування.

Кількість респондентів: 3 особи.

Географія інтерв'ювання: Чернігів, Маріуполь, Острог.

Основні тематичні блоки запитань:

1. Який вплив здійснила реформа децентралізації на розвиток культури?
2. Яким чином відбувається взаємодія органів місцевого самоврядування з членами територіальних громад щодо питань розвитку культури?
3. Охарактеризуйте стан та перспективи модернізації комунальних закладів культури.
4. Як Ви оцінюєте ініціативу створення центрів надання культурних послуг?

Уточнюючі запитання до 1 тематичного блоку:

- 1) Як відбувається взаємодія органів місцевої влади з центральними органами влади?
- 2) Чи збільшилися повноваження та відповідальність місцевої влади?
- 3) Яка стратегія управління об'єктами комунальної власності?

Уточнюючі запитання до 2 тематичного блоку:

- 1) Як відбувається визначення стейкхолдерів у сфері культури?
- 2) Як враховуються культурні потреб та інтереси місцевих мешканців при реалізації політик в сфері культури?
- 3) Чи дотримуються органи місцевого самоврядування принципів публічності та прозорості прийняття рішень у питаннях культурного розвитку?

Уточнюючі запитання до 3 тематичного блоку:

- 1) Як проводяться конкурси на посади керівників культурно-мистецьких закладів?
- 2) Яким чином відбувається підвищення рівня компетенцій співробітників?
- 3) Які критерії використовуються при розподіленні видатків на сферу культуру з місцевого бюджету?

Уточнюючі запитання до 4 тематичного блоку:

- 1) Як Ви оцінюєте доцільність реалізації ініціативи профільного центрального органу виконавчої влади зі створення центрів надання культурних послуг?
- 2) На Вашу думку, з чого має складатися перелік послуг, який може надаватися подібними центрами?
- 3) Якими можуть бути методи їх фінансування?
- 4) Яким чином мають бути визначені компоненти базового набору культурних благ?

Перелік респондентів із характеристиками:

	Респондент №1	Респондент №2	Респондент №3
Стать	жіноча	жіноча	жіноча
Освіта	кандидат історичних наук	магістр з публічного управління	магістр з міжнародного туризму
Кількість населення у громаді	285 821	444 493	15 725
Досвід роботи в органах місцевого самоврядування	з січня 2017 донині заступник начальника управління - начальник відділу культури управління культури та туризму міської ради.	з листопада 2011 до березня 2017 головний спеціаліст відділу культурно-дозвілєвої роботи департаменту культур-но-громадського розвитку міської ради; з березня 2017 до січня 2018 начальник відділу розвитку громадського простору департаменту культурно-громадського розвитку міської ради; з січня 2018 до березня 2019 головний спеціаліст відділу розвитку туризму та промоції міської ради; з березня 2019 донині організатор громадських заходів комунального підприємства міської ради.	з грудня 2017 до березня 2020 організатор екскурсій відділу туризму та охорони культурної спадщини центру культури і дозвілля відділу культури і туризму виконавчого комітету Острозької міської ради.